

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Τόμος 29, Θεσσαλονίκη 1986-1989, σχ. 8ον, σσ. 624.

Μετὰ συγκινήσεως ὁ γράφων ἔλαβε τὸν ὀγκώδη 29ον τόμον τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ἡ συγκίνησις του προέρχεται ἀφ' ἑνὸς ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι καὶ οὗτος διετέλεσεν ἐπὶ 8 ἔτη Τακτικὸς Καθηγητὴς τῆς Σχολῆς ταύτης καὶ μετὰ νοσταλγίας στρέφει τὸν νοῦν του εἰς αὐτὴν καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐκ τοῦ ὅτι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος τόμος εἶναι ἀφιερωμένος εἰς τὴν μνήμην τῶν ἀειμνήστων Καθηγητῶν Ἰωάννου Ε. Ἀναστασίου (1918-1987), Βασιλείου Π. Στογιάννου (1939-1985) καὶ Θωμᾶ Προβατάκη (1941-1986), ἐξ ὧν ὁ μὲν πρῶτος ὑπήρξεν ἐκλεκτὸς φίλος καὶ διακεκριμένος συνάδελφός του, οἱ δὲ δύο ἄλλοι ἀριστοὶ φοιτηταὶ του ἐν τῇ Σχολῇ ταύτῃ.

Μετὰ τὴν εὐσύννοπτον σκιαγραφίαν τῆς προσωπικότητος τῶν ἐξ ἡμῶν μεταστάντων Ἰωάννου Ἀναστασίου (Καθηγητοῦ τῆς Γενικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τοῦ Τμήματος Θεολογίας) ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ κ. Ἀποστόλου Γλαβίνα καὶ Θωμᾶ Προβατάκη (Ἀναπληρωτοῦ Καθηγητοῦ τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας καὶ Τέχνης τοῦ Τμήματος Ποιμαντικῆς) ὑπὸ τοῦ Πρωτοπρ. Καθηγητοῦ κ. Θεοδώρου Ζήση (σσ. ζ'-ιγ'), ἀκολοθεῖ ἐκτενὴς παρουσίασις τῆς προσωπικότητος, τοῦ συγγραφικοῦ ἔργου καὶ τῆς πολυπύχου δραστηριότητος τοῦ ἀειμνήστου Βασιλείου Στογιάννου (σσ. ιε'-ξβ').

Ἐν συνεχείᾳ ἡ Ἐπετηρὶς αὐτὴ παρουσιάζει τὰς ἐξῆς μελέτας: «*Μία θρησκευοῖστορικὴ προσέγγισις. Θέση καὶ ἐρμηνεῖες τῆς χριστιανικῆς θρησκείας σπὸν κόσμῳ τῆς Δύσης ἀπὸ τὸν ἐκχριστιανισμὸ τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας ὡς τῆ σύγχρονη ἐποχῇ*» (ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἐπετηρίδος Καθηγητοῦ Γρηγορίου Δ. Ζιάκα) (σσ. 1-6). «*Ὁ μεταξὺ τῶν Ὁρθοδόξων καὶ Ρωμαιοκαθολικῶν διάλογος. Προβλήματα καὶ προοπτικῆς*» (ὑπὸ τοῦ Σεβ. Ἀρχιεπισκόπου Αὐστραλίας Στυλιανοῦ) (σσ. 7-31). «*Βιβλιογραφία τοῦ Δυτικοῦ Χριστιανισμοῦ*» (ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ τῆς Ἱ. Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης Βασιλείου Σταυρίδου) (σσ. 33-83). «*Ἀνέκδοτα ἐγγραφα γὰρ τὸ Μοναστήρι τῆς Εἰκοσιφοίνισσας*» (ὑπὸ Καθηγητοῦ Ἀποστόλου Ἀθ. Γλαβίνα) (σσ. 85-102). «*Οἱ θεολογικῆς διαστάσεις τῆς εἰρήνης σπὸν Παλαιὰ Διαθήκη*» (ὑπὸ Ἐπ. Καθηγητοῦ Σταύρου Ε. Καλαντζάκη) (σσ. 103-188). «*Ὁ Ἰσλαμισμὸς σπὸν Σοβιετικῇ Ἐνωσῇ*» (ὑπὸ Δρος Ἀνδρέου Σ. Χελιώτη) (σσ. 189-206). «*Ἡ ἡμέρα Κυρίου σπὸν Προφήτες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*» (ὑπὸ Ἐπικ. Καθηγητοῦ Δημητρίου Καϊμάκη) (σσ. 207-289). «*Ἡ κοινωνιολογία τοῦ κηρύγματος*» (ὑπὸ Δρος Γ. Θ. Βεργωτῆ) (σσ. 291-313). «*Woman's vanity according to St. John Chrysostom in Matth. Homil. Ἡ γυναικεία ματαιοδοξία κατὰ Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον εἰς Ὁμιλίαν εἰς Ματθαῖον, XXX, PG 52,368*» (ὑπὸ Δεσποίνης Κοντοστεργίου - Despina D. Kontostergiou) (σσ. 315-331). «*New Testament Ecclesiological perspectives on laity - Ἐκκλησιολογικαὶ προοπτικαὶ τῆς Κ.Δ. διὰ τοὺς λαϊκοὺς*»

(ὑπὸ Καθηγητοῦ Πέτρου Βασιλειάδου - Petros Vassiliadis) (σσ. 333-356). «*Παρατηρήσεις στὰ σύμβολα ἐργασίας τῆς εἰκονογραφικῆς παράβασης τῶν Πρωτοπλάστων σὲ παλαιοχριστιανικὲς σαρκοφάγους τῆς Ρώμης*» (ὑπὸ Ἐπ. Καθηγητοῦ Κωνστ. Π. Χαράλαμπιδη) (σσ. 357-368). «*Ὁ χαρακτήρ τῆς Ὁρθοδόξου Ψαλικῆς*» (ὑπὸ Δρος Ἀντωνίου Ε. Ἀλυγιζάκη) (σσ. 369-374). «*Ὁ διαταγμὸς τῶν ἐκλεκτῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης στὴν κλήση τοῦ Θεοῦ*» (ὑπὸ Ἐπ. Καθηγητοῦ Σταύρου Ε. Καλαντζάκη) (σσ. 475-515). «*Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Ἰσιδώρος Γλαβᾶς καὶ τὰ κοινωνικὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς του*» (ὑπὸ Δρος Βενιζέλου Χ. Χριστοφορίδη) (σσ. 517-591).

Ἡ Ἐπετηρὶς κατακλείεται διὰ «Χρονικοῦ τῆς Σχολῆς» (σσ. 595-619), ἐν τῷ ὁποίῳ παρουσιάζονται ἡ σύνθεσις καὶ ἡ πλουσία ἐπιστημονικῆ δραστηριότητος μελῶν ΔΕΠ τῶν Τμημάτων Θεολογίας καὶ Ποιμαντικῆς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Συμπρωτεύουσας.

Ἀληθῶς μετὰ χαρᾶς παρακολουθεῖ τις τὴν ἀνύψωσιν τῆς ἐπιστημονικῆς στάθμης τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης, τὸν δυναμισμὸν τοῦ ἐκλεκτοῦ διδασκαπικοῦ προσωπικοῦ αὐτῆς καὶ τὴν μεγάλην συμβολὴν τῆς εἰς τὴν διεθνή προβολὴν τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Νέα Σειρὰ - Τμήμα Θεολογίας, Τόμος 1, Θεσσαλονίκη 1986-1990, σχ. 8ον, σσ. 302.

Μετὰ τὴν διαίρεσιν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης εἰς δύο αὐτοτελῆ Τμήματα (Νόμος 1268/82), ἡ Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς αὐτῆς ἀπὸ τοῦ ἔτους 1989/90 ἐκδίδεται εἰς δύο αὐτοτελεῖς νέας Σειράς. Οὕτως ἕκαστον τῶν δύο Τμημάτων προβαίνει εἰς τὴν ἔκδοσιν ἰδικοῦ του, αὐτοτελοῦς Τόμου Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδος, κατοπτρίζοντος τὰς ἰδιαιτέρας κατευθύνσεις καὶ τοὺς ἰδιαιτέρους θεολογικοὺς προβληματισμοὺς του.

Ἄν εἰς προηγούμενον τεῦχος τῆς «Θεολογίας» ἀνεφέρθημεν εἰς τὴν ἔκδοσιν τόμου Ἐπετηρίδος ὑπὸ τοῦ Τμήματος Ποιμαντικῆς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ἐν τῇ παρουσίᾳ Βιβλιοκρισίᾳ ἐπισημαίνομεν τὴν ἐναρξιν τῆς ἐκδόσεως αὐτοτελοῦς Ἐπετηρίδος ὑπὸ τοῦ Τμήματος Θεολογίας τῆς Σχολῆς ταύτης. Ὡς σημειοῦται ἐν τῷ Προλόγῳ τοῦ πρώτου τόμου, «ἡ νέα καὶ ἀνεξάρτητη αὐτῆ Ἐπετηρίδα εἶναι τὸ ἐπίσημο ἐπιστημονικὸ ὄργανο, σὸ ὁποῖο θὰ παρουσιάζονται σὸ ἐξῆς οἱ κατευθύνσεις, οἱ προοπτικὲς καὶ τὰ ἐπιτεύγματα τῆς Θεολογικῆς ἔρευνας τοῦ Τμήματος μέσα στὰ πλαίσια τῆς ζωντανῆς παράδοσης, τῆς σύγχρονης διαλεκτικῆς σκέψης καὶ τοῦ κοινωνικοῦ προβληματισμοῦ» (σ. 7).

Ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος τόμος περιλαμβάνει τὰς ἐξῆς μελέτας: «*Συμβολὴ τῶν προσωπικῶν ἐμπειριῶν στὴν κατανόηση τῆς θρησκευτικῆς γλώσσας κατὰ τὴν ἐφηβικὴ ἡλικία*» (ὑπὸ Ἐπ. Καθηγητοῦ Χρήστου Βασιλοπούλου) (σσ. 11-20). «*Ἀνέκδοτα κείμενα γιὰ τὸ Μοναστήρι τοῦ Τιμίου Προδρόμου (Σκήτη) Βεροίας ἀπὸ τὸν κώδικα 66 τῶν Βλατάδων*» (ὑπὸ Καθηγητοῦ Ἀποστόλου Γλαβίνα) (σσ. 21-36). «*Ἡ διαμάχη Δωροθέου Βουλισμά - Στεφάνου Δούγκα. Ἐκδοσὴ ἀνεκδότων χειρογράφων*» (ὑπὸ Καθηγητοῦ Νικολάου Ζαχαροπούλου) (σσ. 37-75). «*Ἡ γλωσσικὴ τοποθέτηση τῆς ἑλληνόφωνης Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας (κριτικὴ βιβλιογραφικὴ παρουσίαση)*» (ὑπὸ Γλωσσολόγου, Δρος Θ. Δήμητρας Κούκουρα) (σσ. 77-110). «*Μεταφυσικὴ ἢ ἐσχατολογία τοῦ σώματος*» (ὑπὸ

Πρεσβ. Δρος Θ. Νικολάου Λουδοβίκου) (σσ. 111-137). «*Ἡ φιλοσοφία τῆς Θρησκείας στὴν Ἑλλάδα (1916-1986). Σύντομη ἱστορικοκριτικὴ παρουσίαση*» (ὑπὸ Ἐπικ. Καθηγητοῦ τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν Μαρίου Μπέγζου) (σσ. 139-160). «*Νέα ἱστορικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν Μητροπολίτη Δέσποιν Καλλίνικο Φωτιάδη (1841-1926) τὸν ἀπὸ Θεσσαλονίκης*» (ὑπὸ Διακ. Λέκτορος Ἀνδρέου Νανάκη) (σσ. 161-193). «*Ἡ κάθαρση στὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια. Προπαρασκευαστικὲς τελετουργίες*» (ὑπὸ Εἰδικοῦ Ἐπιστήμονος Παναγιώτου Παχῆ) (σσ. 195-257). «*Βυζαντινὴ μικρογραφία μὲ παραστάσεις τῆς Εἰρήνης καὶ τοῦ εἰρηνοποιῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου*» (ὑπὸ Ἀν. Καθηγητοῦ Κωνσταντίνου Χαράλαμπιδῆ) (σσ. 259-268). «*Γιόγκα, ἀλήθεια καὶ πλάνες*» (ὑπὸ Καθηγητοῦ Γρηγορίου Ζιάκα) (σσ. 264-283).

Ὁ τόμος κατακλείεται ὑπὸ χρονικοῦ τοῦ Τμήματος Θεολογίας (οὐχὶ τῆς Σχολῆς, ὡς ἐσφαλμένως σημειοῦται ἐν τῷ Πίνακι Περιεχομένων). Τὸ χρονικὸν τοῦτο (σσ. 285-300) παρουσιάζει τὴν σύνθεσιν τοῦ Τμήματος, τὰ ὄργανα Διοικήσεως καὶ Λειτουργίας αὐτοῦ καὶ τὴν δαφιλὴ ἐπιστημονικὴν καὶ λοιπὴν δραστηριότητα τῶν μελῶν αὐτοῦ.

Πρόκειται τῷ ὄντι περὶ ἐνδιαφέροντος τόμου, ὅστις εἶναι νέον δείγμα τῆς ὑψηλῆς ποιτικῆς στάθμης τοῦ Τμήματος Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου. Βεβαίως θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἐξῆ ἀντιρρήσεις δι' ἐπὶ μέρους ἀπόψεις τῶν συγγραφέων ὡς καὶ διὰ τὸ ὅτι μερικοὶ ἐξ αὐτῶν προτιμοῦν τὸ βλαβερὸν μονοτονικὸν σύστημα.

Ἐπιτραπήτω ἐπίσης νὰ παρατηρήσω διὰ τὴν μελέτην τοῦ κ. Μπέγζου, ἥτις ἀναφέρεται καὶ εἰς τὸν ὑπογραφομένον ὡς ἓνα ἐκ τῶν καλλιεργούντων τὴν Φιλοσοφίαν τῆς Θρησκείας ἐν Ἑλλάδι, ὅτι αὕτη μὲ ἀδικεῖ, ὅταν μὲ παρουσιάξῃ ὡς μαθητεύοντα φιλοσοφικῶς «στὴν παράδοσιν τῆς “Σχολῆς τοῦ Μαρβούργου”» καὶ ὡς «κινούμενον στὴν κατεύθυνσιν τῆς νεοκαντιανῆς ἐρμηνείας τῆς Θρησκείας» (σ. 148). Οὕτω παρεθωρήθη ὅτι ἔχω γράψῃ εἰδικὰς παραγράφους, εἰς τὰς ὁποίας ἀκριβῶς ἀντικρούω τὴν διδασκαλίαν ὅσον τῆς Νεοκαντιανῆς Σχολῆς τοῦ Μαρβούργου, ὅσον καὶ τῆς Σχολῆς τῶν Νεοκαντιανῶν τῆς Βάδης (πρβλ. τὸ ἔργον μου: «*Κριτικὴ Εἰσαγωγή εἰς τὸ ζήτημα τῶν σχέσεων Θρησκείας καὶ Γνώσεως*», σσ. 26 ἐξ.). Ἐπειδὴ ἐξεπλάγην ἐκ τοῦ ἰσχυρισμοῦ τοῦ ἀγαπητοῦ καὶ ἐξαιρέτου, κατὰ τὰ ἄλλα, καὶ ἐλπιδοφόρου θεράποντος τῆς Φιλοσοφίας τῆς Θρησκείας κ. Μ. Μπέγζου, ὑποθέτω ὅτι διὰ τὴν διατύπωσιν τοῦ ὡς ἄνω ἰσχυρισμοῦ τοῦ ἐπέδρασεν ἐπ' αὐτὸν παρόμοιος, ἐξ ἴσου ἀδικος δι' ἐμὲ ἰσχυρισμὸς, διακεκριμένου κατὰ τὰ ἄλλα Καθηγητοῦ τοῦ Τμήματος Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης, ὅστις παραθεωρεῖ ὅτι ἡ Καντιανὴ Ἀξιολογία ἔχει ὑπερκερασθῆ ὑπὸ πολλῶν ἄλλων — ἰκανοποιητικῶν ἐξ ἐπόψεως Χριστιανικῆς Θεολογίας — μορφῶν τῆς Φιλοσοφίας τῶν Ἀξίων.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Lexikon der biblischen Personen, von Martin Bocian unter Mitarbeit von Ursula Kraut und Iris Lenz, Alfred Kröner Verlag, Stuttgart 1989, σελ. I-X+1-510 (Kröners Taschenausgabe, Band 460).

Ἐπιστημονικὰ λεξικά τῆς Ἀγίας Γραφῆς, καὶ διὰ ποικίλα, ὑπάρχουν πολλὰ καὶ εἰς ὅλας τὰς γλώσσας τοῦ πολιτισμένου κόσμου, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς ἑλληνικῆς. Τὰ πλεῖστα ἐξ αὐτῶν περιέχουν ὅλα τὰ κύρια ὀνόματα καὶ τὰ θεολογικὰ καὶ ἱστορικὰ θέματα, ἀκόμη καὶ τὰ πλέον ἀσημάντα, περὶ τῶν ὁποίων

γίνεται πολὺς ἢ ὀλίγος λόγος ἐν τῇ ἱερᾷ Βίβλῳ. Διὰ τοῦτο καὶ εἶναι, ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον, ἐκτενέστατα (ἀληθεῖς ἐγκυκλοπαιδεῖαι βιβλικά), καταλαμβάνοντα καὶ πλείονας τοῦ ἑνὸς ὀγκῶδεις τόμους καὶ περιέχοντα, κατὰ μέσον ὄρον, δύο ἕως τρεῖς ἢ καὶ περισσοτέρας χιλιάδας λημμάτων. Ὑπάρχουν ὁμως καὶ ἄλλου εἶδους βιβλικά λεξικά, τὰ ὅποια περιέχουν μόνον τὰ κύρια ὀνόματα ἢ τὰ πρόσωπα, τὰ ὅποια ἀπαντοῦν ἐν τῇ Βίβλῳ. Ταῦτα, ὡς εἶναι φυσικόν, ἔχουν περιορισμένην ἔκτασιν, περιλαμβάνοντα κατὰ κανόνα μόλις περὶ τὰ χίλια λήμματα. Ἔτι πλέον περιορισμένον εἶναι τὸ ὑπὸ κρίσιν λεξικόν, ἐν τῷ ὁποίῳ ἔξετάζονται διακόσια, περίπου, βιβλικά πρόσωπα καί, ὡς δύναται τις νὰ ἀντιληφθῆ, ταῦτα εἶναι τὰ σπουδαιότερα μόνον ἐξ ὅλων ἐκείνων, διὰ τὰ ὅποια γίνεται λόγος ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ. Πρέπει, πάντως, νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἄλλα λεξικά, παρόμοια τούτου, τὰ ὅποια εἶναι ἀκόμη βραχύτερα, περιέχοντα ὀλιγωτέρας τῶν διακοσίων βιβλικὰς μορφάς.

Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἔργον ἐξεπονήθη ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ Μ. Bocian μὲ τὴν συνεργασίαν τῶν U. Kraut καὶ I. Lenz. Ἐν αὐτῷ, μετὰ τὴν παράθεσιν α') καταλόγου τῶν σπουδαιότερων γενικῶς, καὶ ἐν τῇ παρουσίᾳ ἐκδόσει χρησιμοποιηθέντων, ἐπιστημονικῶν βοηθημάτων (σελ. VIII) καὶ β') σχετικοῦ πίνακος συντημήσεων (σελ. IX-X), παρέχονται σύντομοι μᾶλλον ἄλλ' ἐπαρκεῖς πληροφορίαι περὶ τῶν πλέον σημανουσῶν προσωπικοτήτων τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἐπιμεθόδως καὶ μετὰ πολλῆς ἐπιτυχίας (βλ. σελ. 1-509). Εἰς ἕκαστον λῆμμα περιλαμβάνονται μαρτυρία σχετικὰ πρὸς τὴν ἐτυμολογικὴν σημασίαν τοῦ διερευνωμένου ὀνόματος καὶ παρατίθενται τὰ σπουδαιότερα τοῦλάχιστον βιβλικά χωρία, τὰ ὅποια ἀναφέρονται εἰς τὸ ἐξεταζόμενον πρόσωπον. Ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον δέ, μετὰ τὸ κύριον σῶμα τοῦ λήμματος, ἀκολουθεῖ μία περίληψις τῶν ὄσων ἀναφέρει ἡ Βίβλος περὶ τοῦ προσώπου τούτου. Ἐνταῦθα δέον νὰ ἐξαρθῆ ὁ ἀντικειμενικὸς καὶ προσεκτικὸς τρόπος, μετὰ τοῦ ὁποίου παρουσιάζονται ὅλα τὰ ἀφορῶντα εἰς ἕκαστον πρόσωπον, τοῦ ὁποίου οὔτε αἱ ἀρεταὶ ἐξαίρονται ὑπερβαλλόντως οὔτε αἱ τυχόν ἀδυναμίαι παρασιωπῶνται, ἀλλ' ἐκτίθενται τὰ πάντα μετ' ἀκριβείας καὶ εὐθυκρισίας καί, βεβαίως, μετ' ἐπιστημονικῆς εὐσυνειδησίας. Ἐνδιαφέρον δὲ καὶ πρωτοτυπίαν ἐν μέρει παρουσιάζουν καὶ τὰ, καλῶς ἠλεγμένα, ὀλίγα στοιχεῖα, τὰ ὅποια παρέχονται ἐν συνεχείᾳ ἐκ τῆς ἰουδαϊκῆς καὶ ἐκ τῆς χριστιανικῆς, ὡς ἐπίσης καὶ ἐκ τῆς ἰσλαμικῆς παραδόσεως, σχετικῶς πρὸς τὰς ἐξεταζόμενας προσωπικότητας. Ἐξάιρετοι εἶναι ὡσαύτως καὶ αἱ ἀκολουθοῦσαι τρεῖς ἄλλαι ἐνότητες, εἰς τὰς ὁποίας διερευνᾶται ἡ ἐπίδρασις ἢ ἔσχεν ἐκάστη τῶν προσωπικοτήτων τούτων εἰς τὴν ποίησιν, τὴν μουσικὴν καὶ εἰς τὰς ἐν γένει πλαστικὰς τέχνας. Τὸ ἐν αὐταῖς ἐκτιθέμενον ὕλικόν εἶναι ἐπίσης ἐνδιαφέρον καὶ μᾶλλον ἀσυνήθες. Τὸ λεξικὸν κατακλιεῖται διὰ τῆς παραθέσεως ἐνὸς μικρῆς ἐκτάσεως χρονολογικοῦ πίνακος, περιέχοντος τὰς βασικὰς καὶ πλέον ἀπαραιτήτους βιβλικὰς χρονολογίας (σελ. 509-510). Σημειωτέον ὅτι διὰ τὰ βιβλικά στοιχεῖα, τὰ ὅποια παρέχονται ἐν τῷ λεξικῷ, χρησιμοποιεῖται ὡς βᾶσις ἢ ὑπὸ τοῦ Μαρτίνου Λουθήρου ἐκπονηθεῖσα δημοφιλῆς γερμανικὴ μετάφρασις τῆς Ἁγίας Γραφῆς (ἢ ὅποια δὲν περιλαμβάνει, ὡς γνωστόν, καὶ τὰ δευτεροκανονικὰ βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης), ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἀναθεωρημένῃ αὐτῆς μορφῇ τοῦ 1984 (βλ. σελ. VII).

Ὡς ἀντιλαμβάνεται τις πρόκειται περὶ λιτοῦ μᾶλλον ἔργου, χωρὶς π.χ. ποικιλίαν πινάκων, τοὺς ὁποίους θὰ ἦτο δυνατόν καὶ ἴσως ἐνδεδειγμένον νὰ περιέχῃ. Καὶ θὰ ἠδύνατό τις, ἐνδεχομένως, νὰ θεωρήσῃ τὴν μικρὰν ταύτην ἔλλειψιν ὡς οὐσιώδη. Θὰ πρέπει, ἐν τούτοις, νὰ ὑπογραμμισθῆ, ὅτι τὸ ἐν λόγῳ ἔργον δὲν εἶναι ἐκ τῶν συνήθων, τοσοῦτω μᾶλλον καθ' ὅσον παρουσιάζει μίαν ἰδιαιτερότητα, ἢ

ὅποια καθιστᾶ εὐχερῶς σαφῆ τὴν διάκρισίν του ἀπὸ τὰ ἄλλα ὁμοειδῆ λεξικά. Αὕτη γίνεται, νομιζομεν, ἀμέσως ἀντιληπτὴ καὶ ὑπὸ τοῦ ἀναγνώστου τῆς παρούσης βιβλιοκρισίας, ὅστις ἔχει ἤδη ἐνημερωθῆ σχετικῶς διὰ τῶν ὅσων ὀλίγων προαναφέρθησαν περὶ τε τῆς ἐπιτυχοῦς ἐκθέσεως τῆς ὕλης γενικῶς καὶ περὶ τῆς εὐμεθόδου ἐξετάσεως ἐκάστης βιβλικῆς προσωπικότητος εἰδικώτερον. Ἐκτὸς τούτων εἶναι λίαν εὐχρηστον, λόγῳ τοῦ μικροῦ σχήματος καὶ τῆς περιορισμένης ἐκτάσεως αὐτοῦ. Παρὰ δὲ τὸν μικρὸν ὄγκον του, τὸ εὐανάγνωστον ἐγχειρίδιον τοῦτο βιβλικὸν λεξικόν, δύναται, διὰ τῆς ὡς ἄνω ἐκτεθείσης ὕλης του, νὰ καταστή πλουσία πηγῇ, ἐκ τῆς ὁποίας νὰ ἀντλήται ποικίλη ἀγιογραφικὴ ὕλη, σχέσιν ἔχουσα πρὸς τὸν βίον, τὴν δρᾶσιν, τὴν διδασκαλίαν καὶ κυρίως τὰς ιδέας, θεολογικὰς καὶ ἄλλας, σπουδαίων βιβλικῶν μορφῶν, καὶ νὰ εἶναι οὕτως ἐπὶ ἔτη πολλὰ χρησιμώτατον εἰς πάντα ἀναγνώστην τῆς ἱερᾶς Βίβλου καὶ δὴ εἰς τοὺς μελετητὰς καὶ εἰδικοὺς ἐρευνητὰς αὐτῆς.

ΠΑΝ. ΣΙΜΩΤΑΣ

Ἐρεμίου Φούντα (Ἀρχιμ.), *Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη (Περιεχόμενον καὶ θεολογία τῆς)*, Μάνδρα Ἀττικῆς 1991, σελ. 238 (Σειρά «ΘΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ ΚΑΙ ΣΠΟΥΔΕΣ»).

Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦτο βιβλίον τοῦ ὡς ἄνω λογίου Ἀρχιμανδρίτου κ. Ἰ. Φούντα, γνωστοῦ καὶ ἐκ πλείστων ὅσων ἄλλων παλαιοδιαθηκολογικῶν συγγραμμάτων του, φέρει τὸν χαρακτηριστῆρα σφαιρικῆς μελέτης ἐφ' ὅλης τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης· μελέτης ἀναφερομένης οὐχὶ μόνον εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς ἱερᾶς ταύτης Βίβλου, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν θεολογίαν τῆς, ἣτις ἀποτελεῖ καὶ τὸ βαθύτερον αὐτῆς νόημα. Ὡς παρατηρεῖ δὲ καὶ ὁ πανοσιολογιώτατος συγγραφεύς, τὸ ὑπ' ὄψει ἔργον ἀποτελεῖ ἐν βοηθητικῶν μέσων πρὸς πρόκλησιν ἐνδιαφέροντος διὰ τὴν ἐπὶ μέρους μελέτην τῶν βιβλίων τῆς Π. Διαθήκης (σελ. 8).

Μετὰ ἀπὸ ἓνα λίαν κατατοπιστικὸν πρόλογον (σελ. 7-10) παρατίθεται μία κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥτιον ἐκτενὴς εἰσαγωγή, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ πανοσ. σ. ὁμιλεῖ κυρίως περὶ τῆς σπουδαιότητος τῆς θεολογικῆς καὶ χριστολογικῆς ἐμμηνείας τῆς Π. Διαθήκης καὶ τῆς ἀνάγκης ἀνιχνεύσεως, τρόπον τινά, τῶν βαθῶν νοημάτων αὐτῆς, διαφωτίζων οὕτω τὸν ἀναγνώστην, ὅσον ἀφορᾶ καὶ πρὸς τὴν ὀρθόδοξον μελέτην ὀλοκλήρου τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς (σελ. 11-34). Μετὰ δὲ ταῦτα ἔπεται τὸ κύριον μέρος τοῦ ἐν λόγῳ συγγράμματος, διαιρούμενον εἰς τρία σχετικῶς μεγάλα κεφάλαια.

Εἰς τὸ Α' κεφ. ὁ σ., ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πρώτου μέρους τοῦ βιβλίου τῆς Γενέσεως (1,1-11,32), ἀναφέρεται εἰς τὰ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ τὰ τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου (σελ. 35-90). Ἦδη δ' ἐξ ἀρχῆς ὁμιλεῖ καὶ περὶ τοῦ ἀκανθώδους προβλήματος τῆς προελεύσεως τῶν σχετικῶν διηγήσεων τῆς Γενέσεως, πρὸς ἐπίλυσιν τοῦ ὁποίου ἔχουν διατυπωθῆ ποικίλαι θεωρίαι, μὲ κορυφαίαν τὴν περὶ τῶν «πηγῶν», συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν τὸ βιβλίον τοῦτο ἔχει προέλθει ἐκ παλαιῶν γραπτῶν κειμένων καὶ προφορικῶν παραδόσεων, πολὺ μετὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Μωϋσέως, ὡς συμβαίνει καὶ μὲ τὰ ἄλλα βιβλία τῆς Πεντατεύχου. Ὁ σ., καίτοι παρουσιάζεται κατὰ τινὰ κατηγορηματικὸν τρόπον συντηρητικὸς ἐρευνητής, φαίνεται ἐν τούτοις ὅτι δὲν ἀποκρούει μίαν τοιαύτην νεωτεριστικὴν θεωρίαν, ὑποστηρίζων ὁμως ἐν ταύτῳ, ὅτι ἡ σύνθεσις τῶν σχετικῶν ἐγγράφων, ἢ συγγραφή καὶ ἡ τελικὴ ἐκδοσις τοῦ βιβλικοῦ κειμένου ἐγένοντο ὑπὸ τὴν θεϊαν ἐμπνευσιν (βλ. σελ.

35-36). Τὴν ἐν προκειμένῳ θέσιν τοῦ ταύτην θεωροῦμεν ἐπιστημονικῶς εὐσταθοῦσαν καὶ παραδεκτὴν.

Εἰς τὸ Β' κεφ. ὁ πανοσ. σ. ὁμιλεῖ ἐν πρώτοις περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ ἀρχαίου Ἰσραήλ, ὡς αὕτη ἐμφανίζεται ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ, καὶ ἐν συνεχείᾳ περὶ τῆς θεολογικῆς σημασίας τῆς (σελ. 91-145). Τὴν βιβλικὴν δὲ ταύτην ἱστορίαν διαιρεῖ εἰς ἕξ μεγάλας χρονικὰς περιόδους, ἀρχόμενος ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Ἑβραίων πατριαρχῶν καὶ καταλήγων εἰς τοὺς χρόνους τῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατακτήσεως τῆς Παλαιστίνης. Ἐνταῦθα ἐξαίρει τὸν ρόλον πέντε διακεκρωμένων παλαιοδιαθηκικῶν προσωπικοτήτων, ἦτοι τοῦ Μωϋσέως, τοῦ Ἀαρῶν, τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, τοῦ Σαμουὴλ καὶ τοῦ Δαυὶδ, οἱ ὅποιοι, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ ἴδιος, παριστάνουν διαφόρους ὄψεις τοῦ ἔργου τοῦ Μεσσίου (βλ. σελ. 141-142). Δεικνύει ἕξ ἄλλου εἰς τὸν ἀναγνώστην τὸν χριστολογικὸν προσανατολισμὸν τῆς ἱστορίας τῆς Π. Διαθήκης περὶ τοῦ ἀρχαίου Ἰσραήλ, ἀναφερόμενος καὶ εἰς τὴν ὑπὸ τῆς Βίβλου ταύτης προοιμασίαν τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Σωτῆρος τοῦ κόσμου.

Εἰς τὸ Γ' κεφ. γίνεται λόγος ἐν συντομίᾳ μὲν περὶ τῶν σοφιολογικῶν, ἐκτενῶς δὲ περὶ τῶν προφητικῶν κειμένων τῆς Π. Διαθήκης (σελ. 146-220). Ὁ σ. μὲ ἀπλότητα ἀλλὰ λίαν ἐμβριθῶς παρουσιάζει τὸ γενικὸν θεολογικὸν μῆνυμα τῶν παλαιοδιαθηκικῶν βιβλίων τῶν δύο οἰκείων ὁμάδων. Ἐν αὐταῖς, κατὰ τοὺς χριστιανοὺς ἐρμηνευτάς, διαπιστοῦται μία ἐσχατολογικὴ μεταμόρφωσις τοῦ βιβλικοῦ μηνύματος τῆς ἀπολυτρώσεως, ἀποδεικνυομένου οὕτω τοῦ «σκοποῦ» τῆς Π. Διαθήκης, ὅστις εἶναι ἡ ἔλευσις τοῦ Μεσσίου. Μετὰ μίαν παρουσίαν καὶ ἀνάλυσιν τῆς παλαιοδιαθηκικῆς σοφίας ἐκ τῶν ἐπτὰ σχετικῶν βιβλίων τῆς Π. Διαθήκης (σελ. 147 ἔξ.), τῶν ὁποίων παραθέτει συνοπτικῶς καὶ τὴν θεολογικὴν διδασκαλίαν (σελ. 154 ἔξ.), ἐξετάζει τὰ προφητικὰ κείμενα τῆς Βίβλου ταύτης, ἀφ' ἐνὸς μὲν διὰ τῆς παρουσιάσεως τῶν προσωπικοτήτων τῶν μειζόνων καὶ ἐλασσόνων προφητῶν (σελ. 160-176), ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῆς ἐξετάσεως τοῦ προφητικοῦ μηνύματος, ἦτοι τῶν θεμάτων, πέραξ τῶν ὁποίων στρέφεται ἡ διδασκαλία τῶν προφητῶν (σελ. 177-220). Τὰ κυριώτερα δὲ τῶν θεμάτων τούτων, τὰ ὅποια ἐπιλέγει ἐνταῦθα ὁ σ., εἶναι καθαρῶς θεολογικοῦ χαρακτήρος καὶ ἔχουν σχέσιν κυρίως μὲ τὴν ὑπερβατικότητα καὶ τὴν παγκοσμιότητα τοῦ Θεοῦ, μὲ τὸ θεολογικὸν νόημα τῆς ἱστορίας καὶ τὸ πρόβλημα τῆς θεοδικίας, μὲ τὸ νόημα τῆς ἀληθινῆς θρησκείας —τὸ ὅποιον, ὡς ὀρθῶς τονίζει, δὲν εἶναι ἀπλοῦς τις ἠθικισμὸς, ἀλλὰ βασίζεται εἰς μίαν πραγματικὴν καὶ προσωπικὴν σχέσιν τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ (βλ. σελ. 187 ἔξ.)—, μὲ τὴν σύναψιν τῆς «Νέας» Διαθήκης μεταξὺ Θεοῦ καὶ νέου Ἰσραήλ, μὲ τὴν ἔλευσιν τοῦ Μεσσίου εἰς τὸν κόσμον καὶ μὲ τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν καὶ τὴν ἀθανασίαν.

Ἐν κατακλείδι παρατίθεται κατὰ δίσηλα ἐν εὐρετήριον, εἰς τὸ ὅποιον περιέχονται ἄνω τῶν ἑκατὸν τριάκοντα λήμματα, ἀναφερόμενα εἰς ὀνόματα, εἰς κείμενα καὶ εἰς, θεολογικὰς κυρίως, ἰδέας τῆς Βίβλου, περὶ τῶν ὁποίων γίνεται λόγος εἰς τὸ εὐσύνοπτον τοῦτο σύγγραμμα (σελ. 221-233). Προσεκτικὸς ἀλλὰ καὶ λεπτομερειακὸς ἔλεγχος τοῦ ἐν λόγῳ εὐρετηρίου μαρτυρεῖ, ὅτι ἔχει καταρτισθῆ μετ' ἰδιαίτερας φροντίδος καὶ ἐπιτυχίας, καὶ εἶναι ἔνεκα καὶ τούτου ἐπωφελέστατον.

Τὸ παρουσιασθὲν ἔργον εἶναι ἀξιόλογον, ὡς εἶναι καὶ τὰ ἄλλα παλαιοδιαθηκολογικὰ ἔργα τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως. Εἰς πολλὰ σημεῖα του παρατίθενται χωρὶα τῆς Π. Διαθήκης, μετεφρασμένα εἰς ἀπλὴν καὶ γλαφυρὰν νεοελληνικὴν γλῶσσαν. Ὁ σ. λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὸν ἐν προκειμένῳ τὸ κείμενον τῆς Μεταφράσεως τῶν Ἑβδομήκοντα (Ο'), τὸ ὅποιον εἰς τινὰς περιπτώσεις ἀντιπαραβάλλει καὶ πρὸς τὸ

ἐβραϊκόν. Χρησιμοποιεῖ ἐξ ἄλλου καὶ χωρία τῆς Καινῆς Διαθήκης, διὰ νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ δοθεισῶν ὑποσχέσεων τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν περιούσιον λαόν Του. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν χρονολόγησιν τῶν βιβλικῶν γεγονότων, ὁ σ. ἀκολουθεῖ, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τὰς σχετικὰς ἀπόψεις τῶν ξένων συντηρητικῶν ἐπιστημόνων. Σημειωτέον ὅτι ἐν σελ. 91 παρουσιάζει τὸ βιβλίον Δ' Μακκαβαίων ὡς δευτεροκανονικόν, ἐνῶ τοῦτο εἶναι ἀπόκρυφον, τοῦθ' ὅπερ γνωρίζει, ἀναμφιβόλως, καὶ ὁ π. Ἱερεμίας, ὡς φανεροῦται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἐν σελ. 22 δὲν περιλαμβάνει τὸ ἐν λόγῳ βιβλίον ὁμοῦ μετὰ τῶν ἄλλων μακκαβαϊκῶν, τὰ ὁποῖα, κατὰ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, εἶναι δευτεροκανονικά.

Ὁ σ., ἀσχολούμενος ἐπὶ ἔτη πολλὰ μὲ τὴν εἰς βάθος ἐρμηνείαν τῆς Π. Διαθήκης, ἀποδεικνύει ὅτι ἔχει ἐνδιατρίψει, καὶ δὴ μετ' ἐπιτυχίας, εἰς τὴν σφαιρικὴν θεολογικὴν μελέτην τῆς Βίβλου ταύτης, χρησιμοποιῶν ὡς βασικὸν βοήθημά του τὸ περισπούδαστον ἔργον τοῦ διαπρεποῦς βιβλικοῦ θεολόγου Georg Gronk, «The Message of the Bible», ὅστις ἐρμηνεύει τὴν Π. Διαθήκην χριστολογικῶς. Ἐχει λάβει ἐξ ἄλλου ὑπ' ὄψιν του καὶ τὰ πορίσματα τῶν σχετικῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν, τῶν τε παλαιότερων καὶ τῶν νεωτέρων. Καὶ εἶναι ἄξιον προσοχῆς, ὅτι, βλέπων τὴν Παλαιὰν Διαθήκην ὡς σκιὰν τῆς Καινῆς, ὑπογραμμίζει τὴν ἀνάγκην ὅπως ἡ πρώτη μελετᾶται οὐχὶ ἠθικολογικῶς ἀλλὰ θεολογικῶς καὶ μάλιστα χριστολογικῶς (βλ. σελ. 7,12,17 κ.ά.). Διὰ τοῦτο καὶ μεταφέρει εἰς τὸ ἐρμηνευτικὸν ἔργον του τὴν σκέψιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων, εἰς τὴν διερευνῆσιν τῆς ὁποίας ἔχει ἐπιδοθῆ μετὰ πολλοῦ καὶ ἀξιεπαίνου ζήλου. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο τοῦ π. Ἱ. Φούντα εἶναι χρησιμώτατον εἰς τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ ἀποκτήσουν μίαν βαθεῖαν γνώσιν τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς θεολογικῆς διδασκαλίας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

ΠΑΝ. ΣΙΜΩΤΑΣ

Βλασίου Ἰωάννου Φειδᾶ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, τόμος Α', Ἀθήναι 1992, σελίδες 969.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Ἦδε βιβλιοκρισίας εἰς προηγούμενα ἔργα τοῦ Βλ. Ἰω. Φειδᾶ ὑπὸ τοῦ Β. Θ. Σταυρίδου, «Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος» 44 (1972) 543-5. «Θεολογία» 58 (1987) 378-9. Ὁ γράφων ἐδημοσίευσε παρόμοια σημειώματα, ὡσὰν αὐτὸ ποῦ ἀκολουθεῖ, διὰ τὰ ἐγχειρίδια τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, τὰ καλύπτοντα ὅλην τὴν ὕλην ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον, ἄλλων ὁμογενῶν ἐκκλησιαστικῶν ἱστορικῶν, τῶν Φιλαρέτου Βαφείδου, Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Βασιλείου Στεφανίδου, Ἰωάννου Ἀναστασίου. Ἦδε:

Σταυρίδου Βασιλείου Θ., *Ἡ Ἱερά Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης*, β' ἐκδ., Θεσσαλονίκη 1988, σελίδες 174-186, 234-241.

—, Ὁρθοδοξία 30 (1955) 506-7. Θεολογία 31 (1960) 463-6. Κληρονομία 12 (1980) 444-7, 457-465. 13 (1981) 532-3. 15 (1983) 339-340, 343-8.

Καθὼς καὶ ξένων συγγραφέων, ὅπως καὶ διὰ τὰ ἐγχειρίδια Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τῶν Ὁρθόδοξων Πατριαρχείων καὶ Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν. Ἦδε:

Σταυρίδου Β. Θ., *Δημοσιεύματα (Μία Τριακονταετία, 1951-1980)*, Ἐκκλησία καὶ Θεολογία 4 (1983) 153-199. (*Μία Τεσσαρακονταετία, 1951-1990*), Κληρονομία, ἀνέκδοτον.

ΧΡΟΝΙΚΟΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΙ

Ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν Βλάσιος

Ἰωάννου Φειδᾶς παρουσιάζει τὴν ἐργασίαν του αὐτὴν, μὲ τὸν τίτλον: *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, Α', Ἀθήναι 1992. Τὸ ἐγχειρίδιον τοῦτο τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας θὰ περιλαμβάνῃ δύο τόμους: «*Ἡ Α' Περίοδος (ἀπὸ τὴν ἵδρυση τῆς Ἐκκλησίας μέχρι τὸ τέλος τῆς Εἰκονομαχίας)... Ἡ Β' Περίοδος (ἀπὸ τὸ τέλος τῆς Εἰκονομαχίας μέχρι τοὺς νεώτερους χρόνους)*», σελίδες 20-21, 19-23.

Τοιοιουτρόπως τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τὴν χωρίζει εἰς δύο περιόδους: Α' αἰῶνες Α'-Θ', Β' αἰῶνες Ι'-Κ', ἐνῶ εἰς τὰς προηγουμένας ἐκδόσεις τῶν πανμιακῶν του παραδόσεων προετίμα τὸν χωρισμὸν τῆς εἰς τρεῖς περιόδους:

Ι. Ἀπὸ τῆς Ἀποστολικῆς Ἐποχῆς μέχρι τῆς Εἰκονομαχίας (Αἰῶνες Α'-Ζ'), Ἀθήναι 1978. ΙΙ. Ἀπὸ τῆς Εἰκονομαχίας μέχρι τῆς Ἀλώσεως (1453), Ἀθήναι 1973. ΙΙΙ. Ἀπὸ τοῦ Τέλους τοῦ ΙΕ' μέχρι τοῦ Κ' Αἰῶνος, ΙΙ, σελίδες 9-12.

Προκειμένου περὶ τῶν χρονολογικῶν προσδιορισμῶν, ὁ συγγραφεὺς εἰς τὴν εἰδικὴν ὑποδιαίρεσιν: Περίοδοι τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, (σελίδες 19-23) χρησιμοποιεῖ τοὺς ὄρους «περίοδοι» (Α'-Β') καὶ «χρόνοι» (νεώτεροι). Τὸν ὄρον «περίοδος» τὸν ἐμφανίζει ὡς συνώνυμον πρὸς τὸν ὄρον «ἐποχή». «Περίοδος τῆς πρώτης μεταποστολικῆς ἐποχῆς» (σ. 77) ἢ μόνον «πρώτη μεταποστολικὴ περίοδος» (σ. 99), «μεταβυζαντινὴ περίοδος» (Α' Ἰω. - Α' Κλήμ.), σ. 112, ἢ συνέχεια «τοῦ τέλους τῆς πρώτης μετὰ τὸν θάνατον τῶν ἀποστόλων γενεᾶς» (σ. 100) ἢ καὶ «περίοδος τῶν διωγμῶν» (σ. 115).

Ἄλλὰ γίνεται χρῆσις τῆς ἐκφράσεως «ἐποχή». Γενικῶς «παλαιοχριστιανικὴ ἐποχή» (σ. 929) ἢ εἰδικώτερον: ἀποστολικὴ ἐποχή (σελίδες 51, 59, 98-9, 101, 103, 109, 173, 175, 313-4), πρώτη μεταποστολικὴ ἐποχή (70-100), (σελίδες 72, 77, 96, 101, 109, 112, 173, 175, 314), μεταποστολικὴ ἐποχή (σελίδες 53, 59, 71, 97, 99, 103-4, 313).

Ἐκτὸς τῶν νεωτέρων χρόνων (σ. 23), συναντῶνται οἱ χρόνοι τῆς Καινῆς Διαθήκης (σ. 255) οἱ ἀποστολικοὶ χρόνοι (σελίδες 29, 255, 263), οἱ μεταποστολικοὶ χρόνοι (σ. 255) ἢ οἱ πρώτοι αἰῶνες (σ. 312) καὶ αἱ γενεαί. Ἡ πρώτη μετὰ τὸν θάνατον τῶν ἀποστόλων γενεὰ (σελίδες 81, 98, 100-1, 112), ἡ δευτέρα μετὰ τὸν θάνατον τῶν ἀποστόλων γενεὰ (σ. 100).

Τοσαῦτα περὶ τῶν χρονικῶν προσδιορισμῶν.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος, σελίδες 9-10. Πίνακας περιεχομένων, σελίδες 11-16. Εἰσαγωγή, σελίδες 17-28.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ, σελίδες 29-318.

Α' Ἰδρυση τῆς Ἐκκλησίας καὶ Διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ κατὰ τὴν Ἀποστολικὴν Ἐποχή, σελίδες 29-58.

Β' Τὸ Πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ Τάξις τῶν Προφητῶν, σελίδες 59-113.

Γ' Ἡ Θέσις τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία, σελίδες 114- 139.

Δ' Τάσεις Νοθεύσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ, σελίδες 140-169.

Ε' Διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ Ἐνότητις τῆς Ἐκκλησίας, σελίδες 170-219.

ΣΤ' Ἡ περὶ Λόγου Διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας μετὰ τὸν Ὁρθοδοξίας καὶ Ἐτεροδοξίας, σελίδες 220-253.

Ζ' Θεία Λατρεία, Μυστήρια καὶ Πνευματικὸς Βίος, σελίδες 254-288.

H' Τὸ Ζήτημα τῆς Μετανοίας καὶ ὁ Πνευματικὸς Βίος, σελίδες 289- 318.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ, σελίδες 319-656.

Θ' Σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, σελίδες 319-375.

I' Ἀρειανισμὸς καὶ ἡ A' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, σελίδες 376-469.

IA' Ἀρειανικὲς Ἐριδες καὶ ἡ B' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, σελίδες 470-552.

IB' Πελαγianiσμός, Αὐγουστινισμός καὶ τὸ περὶ Θείας Χάριτος καὶ Σωτηρίας Ζήτημα, σελίδες 553-580.

II' Ἀπολλιναρισμός, Νεστοριανισμός καὶ ἡ Γ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, σελίδες 581-619.

IIA' Μονοφυσιτισμός καὶ ἡ Δ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, σελίδες 620-656.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ, σελίδες 657-969.

IE' Ἀντιχαλκηδονισμός, Νεοχαλκηδονισμός καὶ ἡ E' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, σελίδες 657-726.

IST' Μονοθελητισμός, Μονοενεργητισμός καὶ ἡ ΣΤ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, σελίδες 727-763.

IZ' Εἰκονομαχία καὶ ἡ Ζ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, σελίδες 764-803.

IIH' Ὁργάνωση καὶ Ἐξέλιξη τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Διοικήσεως, σελίδες 804-883.

IIΘ' Θεία Λατρεία, Ἄσκηση καὶ Πνευματικὸς Βίος, σελίδες 884-969.

Εἰς τὸ σχεδιάγραμμα δὲν τίθενται τίτλοι, οἱ ὁποῖοι θὰ ἀναποκρίνωνται εἰς τὰ τρία μέρη. Ἀπὸ τὴν προσηκτικὴν ὁμως ἀνάγνωσιν τοῦ βιβλίου ὁ ἀναγνώστης συμπεραίνει ὅτι αὐτὰ καλύπτουν τὰς συγκεκριμένας χρονικὰς περιόδους. Ἐλλείπουν εἰς αὐτὸ πίνακες βραχυγραφῶν (συναντωμένων ἐντὸς κειμένου) καὶ ὀνομάτων καὶ πραγμάτων (ἴσως νὰ τοποθετηθοῦν συνολικῶς εἰς τὸ τέλος τοῦ τόμου Β') καὶ εἰς τὰ κεφάλαια, τὰς ὑποδιαρέσεις ἢ ἐνότητας (σ. 471) αἱ εἰδικαὶ ἀναφοραὶ εἰς τὰ θεολογικὰ γράμματα (πρᾶγμα τὸ ὁποῖον μέχρι ἐνὸς σημείου γίνεται εἰς τὰ ἀνάλογα σημεία τῶν ἄλλων ὑποδιαρέσεων, ὅπως καὶ διὰ τὰς βιογραφίας). Ὑποσημειώσεις δὲν ὑπάρχουν. Αἱ παραπομπαὶ ἢ τὰ ἔγγραφα κείμενα ἐμφανίζονται ἐντὸς κειμένου καὶ ἀντιστοιχοῦν πρὸς κάθε ἐποχὴν καὶ θέμα.

ΠΗΓΑΙ ΚΑΙ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

Ὡς πηγαὶ διὰ τὴν A' περίοδον (ἀλλὰ καὶ τὴν B') τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας θεωροῦνται «ἡ σύγχρονη πρὸς τὰ γεγονότα γενικότερη ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία, τὰ ἀρχαιολογικὰ μνημεῖα χριστιανικῆς τέχνης, οἱ ἐπιγραφές, τὰ νομίσματα...» (σελίδες 23-7, 9-10, 324, 341, 328, 282-3, 440, 905, 907), αἱ τοιχογραφαίαι, τὰ ψηφιδωτὰ (σελίδες 218-9).

Γίνεται λόγος διὰ τὴν ἔλλειψιν τῶν ἀναγκαίων πηγῶν, τὴν σιγὴν, τὴν πενιχρότητα καὶ τὰς ἀντιφάσεις αὐτῶν (σελίδες 9, 455, 769). Ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τὰς ἱστορικὰς, τὰς αἰθνητικὰς, τὰς σημαντικὰς, τὰς βασικὰς πηγὰς (σελίδες 9, 178, 243, 306, 382). Εὐρύτερον (σελίδες 9-10, 23-7, 110, 172, 454, 471, 473, 533, 536, 583, 697, 769).

Αἱ κυριώτεραι ἐκδόσεις τῶν πηγῶν, ὑπὸ τῶν ξένων ἰδίως συγγραφέων, παρατίθενται εἰς τὰς σελίδας 24-25. Ἀπὸ τοὺς ἰδικούς μας δέ:

Ράλλη Α. - Ποτλῆ Μ., *Σύνταγμα τῶν Θεῶν καὶ Ἱερῶν Κανόνων*, 6 τόμοι, Ἀθῆναι 1952-1959 (1854).

Καρμύρη Ἰωάννου Ν., *Τὰ Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, 2 τόμοι, Ἀθήναι 1960 (β' ἔκδ., Ἀθήναι - Γκράτς, 1960-1968).

Εἰδικότερον διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν ἔχομεν εἰς τὴν διάθεσίν μας:

Ἀναστασίου Ἰωάννου Ε., *Ἀνθολογία Πηγῶν Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας* (Α'-ΙΑ' Αἰῶνες), τόμος Α', τεύχη Α'-Β', Θεσσαλονίκη 1979-1982. Τόμος Β' (ΙΑ'-Κ' Αἰῶνες), Θεσσαλονίκη 1981. Βιβλιοκρισίαι ὑπὸ Β. Θ. Σταυρίδου, Κληρονομία, ὡς ἄνω.

Μεταλληνοῦ Γεωργίου Δ., *Πηγὴς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας*, Ἀθήναι 1989.

Ἰδιαίτερον κεφάλαιον βιβλιογραφίας δὲν ὑπάρχει. Αὕτη τοποθετεῖται εἰς τὴν ἀρχὴν ἐνὸς ἐκάστου κεφαλαίου, ἀνταποκρινομένη εἰς τὰ περιεχόμενα καὶ ἐντὸς κειμένου. Εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ξένη (σελίδες 27-8, 29, 59, 114, 140-1, 170, 220, 254, 289, 319, 376, 470, 553, 581, 620, 657, 727, 804, 884). Ὡς συγγραφεῖς ἐγχειριδίων Γενικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας ἢ τῶν Ὁρθοδόξων Πατριαρχείων καὶ Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν ἀπὸ τοῦς ἡμετέρους ἀναφέρονται οἱ ἱστορικοὶ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, Βασίλειος Στεφανίδης, Γεράσιμος Κονιδάρης καὶ Βλάσιος Ἰω. Φειδᾶς. Περισσότερον πάντων μνημονεῖται ὁ Β. Στεφανίδης (ἔκδ. 1954, 1959), μετὰ τοῦ ὁποίου ὁ Βλάσιος Φειδᾶς εἰσέρχεται εἰς διάλογον (σελίδες 28, 37, 43, 200, 384-5, 428, 436-7, 461, 469, 533, 545, 685, 699, 701, 759, 845, 879).

Βοηθητικαὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἴσως νὰ εἶναι αἱ βιβλιογραφικοῦ χαρακτῆρος ἐργασίαι τοῦ:

Σταυρίδου Βασιλείου Θ., *Βιβλιογραφία Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας (Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν)*, Α' ἔκδ., Θεσσαλονίκη, 1980.

Δ'-ΙΕ' Αἰῶνες, Ἐκκλησιαστικὸς Φόρος 57 (1975) 551-559.

Η'-ΙΕ' Αἰῶνες, Θεσσαλονίκη 1972.

1453-1960, Θεολογία 34 (1963) 380-37 (1966) 333, ἀγγλιστί: Θεολογία 48 (1977) 400-418, ἀνάτυπον Ἀθήναι 1977.

- , *Βιβλιογραφία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως*, 2 τεύχη, Ἀθήναι 1960-1972. *Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως*, β' ἔκδ., Θεσσαλονίκη 1984, σελίδες 375-394 καὶ εἰς τὰς ὑποσημειώσεις.
- , *Βιβλιογραφία τοῦ Συνοδικοῦ Θεσμοῦ*, Ἀθήναι 1981. *Ὁ Συνοδικὸς Θεσμὸς εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον*, Θεσσαλονίκη 1986, σελίδες 627-657.
- , *Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (1453 - Σήμερον)*, β' ἔκδ., Θεσσαλονίκη 1987, *Βιβλιογραφία (διὰ τοὺς Κ' Αἰῶνας)*, σελίδες 281-393.
- , *Βιβλιογραφία τοῦ Δυτικοῦ Χριστιανισμοῦ*, Θεσσαλονίκη 1988.

Ἐκτὸς τῶν προαναφερθέντων, τὰ ὄνόματα τῶν Ἑλλήνων Ὁρθοδόξων συγγραφέων καταγράφονται εἰς τὰς σελίδας: 25, 27-8, 43, 59, 140, 170, 319, 428-9, 462, 505, 532, 535, 657, 661, 681, 688, 699, 701, 715, 727, 764, 807, 811, 814, 819-20, 823, 825-6, 833, 851, 879, 884, 903, 917. Ἀναφορὰ εἰς τὸν γράφοντα γίνεται εἰς τὴν σελίδα 699.

Ὁ γράφων, ὁ ὁποῖος, λόγῳ τῶν ἐπιστημονικῶν του ἐνδιαφερόντων, παρακολουθεῖ μετὰ πολλοῦ ἐνδιαφέροντος τὰς ἐπιστημονικὰς, ἀκαδημαϊκὰς, συγγραφικὰς κ.λπ. ἐπιδόσεις τοῦ Βλασίου Ἰω. Φειδᾶ, ἤδη ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς σταδιοδρομίας του καὶ χρησιμοποιεῖ τὰ ἔργα του, βλέπει ταῦτα ἀναφερόμενα εἰς πολλὰς σελίδας τοῦ βιβλίου τοῦ συγγραφέως, τὰς δὲ γνώμας τοῦ τελευταίου παρατιθεμένων εἰς αὐτάς. Δὲν γνωρίζω ἐὰν ὑπάρχῃ ἀνάγκη παρατοπιῶν εἰς αὐτάς.

(σελίδες 50, 140, 220, 251, 289, 304, 319, 350, 352, 354, 362, 376, 382, 391, 393-4, 409, 427-9, 432, 434, 442, 456-7, 470, 495, 532, 547, 581, 620, 657, 672,

677-8, 690, 703, 705, 708, 714-5, 749, 764, 804, 814-5, 818, 821-3, 826, 830, 832, 844, 850, 853, 855, 878, 884, 922, 964).

ΜΕΘΟΛΟΣ - ΥΦΟΣ

Ὁ καθηγητὴς Βλ. Ἴω. Φειδᾶς, λόγῳ τῆς πληθῶρας ἢ τοῦ ὄγκου τῆς ὕλης, ἀναγκαστικὰ προβαίνει εἰς τὸ ἔργον τῆς ἐπιλογῆς. Ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴν προβληματικὴν τῶν συγχρόνων διμερῶν καὶ πολυμερῶν θεολογικῶν διαλόγων (σ. 10). Θεολογεῖ καὶ φιλοσοφεῖ (σελίδες 252-271, 371, 375, 955). Εἰς ἐλάχιστα μέρη συναντᾶται τὸ ρητορικὸν ὕφος ἢ ὁ κηρυγματικὸς χαρακτήρ. Σὰν διδάσκαλος ἀρέσκειται νὰ διδάσκη (σ. 72) καὶ νὰ παραθέτει τοὺς ὄρους ἢ τοὺς ὀρισμοὺς (σελίδες 17, 19, 31, 291, 678). Ὁ ὄρος «Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία» (σελίδες 17, 19).

Δίδει σημασίαν εἰς τὰ κριτήρια (σελίδες 10, 181, 384, 391, 438, 481, 487, 516, 518-9, 529, 563, 570, 576, 678, 714-5, 771, 830, 878, 880, 886-7, 889-90, 895, 957, 965, 968), τὴν «συγκριτικὴν κρίσιν» (σ. 334), τὴν κριτικὴν ἔρευναν (σελίδες 199, 771), τὴν κριτικὴν ἀνάλυσιν (σελίδες 470, 807, 964), ἢ ὅποια χαρακτηρίζει κατὰ πολὺ καὶ τὸ παρὸν ἔργον.

Προσέχει τοὺς κανόνας καὶ τὰ δεδομένα τῆς νομικῆς ἐπιστήμης (σελίδες 696, 759). Ἐρμηνεύει καὶ ἐξηγεῖ εὐρύτερον (σελίδες 92, 147, 197-, 281, 288, 291, 323, 364, 372, 422, 427, 445, 452, 518, 637, 701, 765), τὸ βούλευμα, τὸ νόημα, τὸ φρόνημα τῶν κανόνων κ.λπ. (σελίδες 93, 731 751, 789, 822, 866, 869).

Ὅταν παρουσιάζει τὰς προσωπικὰς του ἀπόψεις χρησιμοποιεῖ συνήθως τὸ ἀ' πληθυντικὸν πρόσωπον, ἐκφραζόμενος ὡς ἀκολούθως: καθ' ἡμᾶς, ἡ γνώμη μας, ἡ θέση μας, νομιζοῦμε, ὑποστηρίξαμε, προσωπικὴ μας ἐκτίμησις, θεωροῦμε, ἀποδείξαμε κ.λπ. (σελίδες 65, 75, 78, 93, 95, 105, 119, 199, 324, 455, 463-5, 520, 686, 701, 704, 861). Κατ' ἐπέκτασιν δὲ συχνὰ ἀντικρούει τὰς ἀπόψεις τῶν ἄλλων, μεταξὺ δὲ αὐτῶν, ὡς ἐλέγχθη ἤδη, καὶ τοῦ Β. Στεφανίδου (Ἴδε προηγουμένως καὶ σελίδας 36-7, 43, 62, 65, 75, 82-3, 200, 344, 429, 447, 482, 520, 528, 535, 545, 706, 715-6, 821). Ἐνδιαφέρον θὰ εἶχεν ἐὰν ἔξη ὁ Β. Στεφανίδης καὶ ἔβλεπε κανεὶς τὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀντιδράσεις τοῦ διδασκάλου τούτου.

Ἀκολουθῶν αὐστηρῶς ὁ συγγραφεὺς τοὺς κανόνας τῆς ἱστορικῆς ἐρεῦνης, σημειώνει τὰς προϋποθέσεις (σελίδες 219, 351, 356-7, 427, 566, 568, 629, 741, 886, 913), τὰ κίνητρα, τὰ ἐρεθίσματα, τοὺς παράγοντας (σελίδες 121, 143, 264, 276, 318, 323, 367, 472, 496, 498, 556, 667, 729, 769, 773, 799, 952, 960), τὰ ἐπιχειρήματα (σελίδες 362, 469, 533) διὰ τὴν ἐμφάνισιν καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων, τῶν κινήσεων κ.λπ., καθὼς καὶ τὰ ἐκ τούτων ἀποτελέσματα (σ. 703), τὰς διαπιστώσεις (σελίδες 109, 118, 325, 639, 647, 783, 889-890, 955), ἀνακεφαλαιώσεις, τὰ συμπεράσματα (σελίδες 108, 166-9, 203, 253, 294, 310, 329, 336, 345, 430, 439, 451, 455, 483, 530, 583, 766). Ὅπως συμβαίνει καὶ εἰς τὰ ἄλλα ἔργα του, ὁ καθηγητὴς Βλάσιος Ἴω. Φειδᾶς καὶ ἐδῶ συχνὰ, θεληματικὰ ἢ καὶ ἀθέλητα, ἐπαναλαμβάνει μὲ πολλὴν ἔμφανισιν τὰ ὅσα θεωρεῖ ἄξια σημειώσεως.

Συχνὰ χρησιμοποιεῖ τὰς τρεῖς λέξεις, ποὺ ἀρχίζουν μὲ τὸ γράμμα σ: σύνεσις, συνέχεια καὶ συνέπεια, μὲ τὰ παράγωγά των (σελίδες 387-8, 390, 530, 538, 546, 639, 664, 651, 655, 658, 667, 704, 721, 723, 729, 746, 769, 773, 806, 812, 830, 838, 888, 913, 960).

Ὅπουδήποτε χρειάζεται τονίζει τὸν σύνδεσμον τῶν γραμμένων πρὸς τὰ μετέπειτα καὶ τὴν σύγχρονον κατάστασιν ἢ καὶ τάνάπαλιν (σελίδες 19-23, 270, 288, 320-, 333, 433, 435, 443, 447, 452, 454-5, 463, 614, 803, 837, 838). α) ὅπως εἶδαμε, καὶ β) ὅπως θὰ δοῦμε, εἰς πολλὰς σελίδας.

Καταγράφει τὰ προβλήματα, τὴν προβληματικὴν, τοὺς προβληματισμοὺς (σελί-
δες 220-1, 283, 292-3, 427, 443, 466, 471, 485, 509, 536, 562, 575, 576, 582, 651, 716,
731, 821). Συναντᾶται μία μικρὰ δόσις δεοντολογίας (δὲν/πρέπει, ἐπρεπε), (σελί-
δες 30, 43, 48, 96, 147, 192-3, 200, 219, 250, 261, 266, 272, 277, 365, 401, 414, 424,
530, 608, 660, 732, 739, 749, 771, 782, 808, 868, 881, 889, 934, 952, 967). Δίδεται
θέσις εἰς τὰς ὑποθέσεις (σελίδες 39-40, 45, 72, 78, 108, 115, 160, 177, 186, 250, 288,
323-4, 334-5, 349, 373, 391-, 428-, 436-, 530-532, 631, 719, 769) καὶ τὰ ἐρωτήματα /
ἀπαντήσεις (σελίδες 139, 171, 250, 326, 432, 449, 460-, 581, 585, 593-4, 655, 874,
962). Εἶναι φειδωλὸς εἰς τοὺς χαρακτηρισμοὺς καὶ τὰς ἀξιολογήσεις του (σελίδες
80, 245, 300, 331, 346, 354-, 437, 449, 505, 512, 529, 574, 576, 582-3, 615, 617, 627,
634, 639, 679, 733, 741, 743, 753, 766, 771, 773-, 783, 820, 953, 959).

Η ΓΛΩΣΣΑ

Εἰς τὰ προηγούμενα περὶ τοῦ ὕφους ἐθίγησαν καὶ μερικὰ σημεῖα, ἀναγόμενα
εἰς τὸ γλωσσικὸν ὕφος. Κατὰ τὸν συγγραφέα: «Ἡ γλωσσικὴ σύμβαση δὲν εἶναι
ἄσχετη πρὸς τὴν ἀνάγκη μᾶς γλωσσικῆς συνέχειας μεταξὺ τῶν πηγῶν καὶ τῆς
ἱστορικῆς ἀναλύσεως» (σελίδες 9- 10). Ἡ γλώσσα τοῦ ἀνὰ χεῖρας ἐγχειριδίου εἶ-
ναι ἡ δημοτικὴ, ἀλλὰ πολὺ κοντὰ εἰς τὴν ἀπλὴν καθαρεύουσαν, μὲ ὄλον τὸν πλοῦ-
τον τοῦ ἑλληνικοῦ λεξιλογίου καὶ μὲ λογοτεχνικὴν ἀξίαν. Ὁ ἔχων τὸ εὐτύχημα νὰ
ἀναγνώσῃ τὰ δημοσεύματα τοῦ καθηγητοῦ Φειδᾶ καὶ ἐδῶ διακρίνει τὸ χαρακτη-
ρίζον τὸν συγγραφέα τοῦτον ἰδιαιτέρον γλωσσικὸν ἰδίωμα, ἔστω καὶ μὲ χωρὶς τὴν
σφραγίδα τοῦ ὀνοματός του. Ὁ συγγραφεὺς διακρατεῖ τὴν γενικὴν τῶν τριτοκλί-
των, τὰς καταλήξεις τῶν ἐπιρρημάτων, τὴν δοτικὴν καὶ ἄλλα. Χρησιμοποιεῖ, ἐν
ἐπιγνώσει εἴτε καὶ ἀνεπιγνώτως, ὠρισμένας ἐκφράσεις ποὺ φαίνεται νὰ τοῦ ἀρέ-
σουν καὶ συγχρόνους τεχνικοὺς / γλωσσικοὺς ὄρους ἄνετα μὲ ἀναφορὰν εἰς πρό-
σωπα, γεγονότα καὶ ἰδρύματα τοῦ παρελθόντος (σελίδες 347-8, 475, 483, 493, 510-1,
515-6, 520, 610, 618, 648, 732, 805, 820, 825, 840, 846, 856, 868, 887, 901, 951).

Διὰ τὰ δυνάμενα νὰ ἀποδειχθοῦν χρησιμοποιεῖ ὡσαύτως τὰς ἐκφράσεις:
ἀναμφιβόλως (σελίδες 44, 49, 65, 72, 179, 251, 310, 356, 441, 465, 487, 770, 722,
870)· ἀναντίρρητα (σελίδες 345, 537)· βεβαίως (πολλαχού, ἔκφρασις προσφιλῆς)
σαφῶς (ἢ τὸ ἀντίθετον) (σελίδες 114, 197-8, 302, 365, 835, 967)· πράγματι (πολλα-
χού, ἔκφρασις προσφιλῆς)· ὅπωςδήποτε (σελίδες 34, 178, 244, 257, 400, 561, 770-1,
834, 968)· εὐνόητο (σελίδες 220, 534)· δυνατὸ (καὶ τὸ ἀντίθετον) (σελίδες 67, 82,
276)· θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθῇ (σελίδες 341, 385, 623, 732)· μάλλον ὀρθῇ (σ. 403)
σχεδὸν ἀποδεκτὴ (σ. 417)· θεμελιωμένη (σελίδες 784-5)· προφανῶς (πολλαχού, ἢ
προσφιλεστέρα ἔκφρασις).

Ἐγένετο λόγος προηγουμένως διὰ τὰς ὑποθέσεις. Ἀπὸ τοῦ πιθανοῦ ἀρχίζει
κάνεις νὰ φθάσῃ εἰς τὰ μὴ δυνάμενα νὰ ἀποδειχθοῦν.

Πιθανὸ καὶ τὰ παράγωγά του (σελίδες 48, 88, 108, 123, 147, 243, 288, 296,
325, 361, 391-2, 422, 437-, 557-8, 605, 655, 698, 735, 738, 779, 953-4, 960)· ἴσως
(σελίδες 163, 229, 266-7, 276, 288, 295, 340, 592-4)· ἀβέβαιος (σελίδες 48, 305,
427)· δὲν μπορούμε νὰ γνωρίζουμε (σ. 160)· δὲν γνωρίζουμε (σ. 774)· δὲν γνωρί-
ζουμε μὲ βεβαιότητα (σ. 268)· δυσχερῆς ὁ προσδιορισμὸς (σ. 228)· ζήτημα ἄλυτο
(σ. 753)·

Συναντῶνται αἱ ἀντιθέσεις (σελίδες 345, 377, 810, 817, 907) καὶ αἱ παράλληλοι
ἐκφράσεις: ἐν τούτοις (πολλαχού, ἔκφρασις προσφιλῆς)· ἀφ' ἑνὸς μὲν... ἀφ' ἑτέρου
(παρομοίως).

ΟΡΙΣΜΕΝΑ ΣΗΜΕΙΑ

Εἰς τὸ ἱστορικὸν χαρακτήριος βιβλίον τοῦτο μὲ μεγάλην προσοχὴν ἐπισημαίνονται τὰ διὰ πρώτην φορὰν συμβαίνοντα (σελίδες 34-35, 39-40, 61, 232, 243, 271, 288, 296, 328-9, 258-60, 364, 371, 419, 425, 481, 505, 507-9, 552, 583, 715, 742, 771, 789, 804-5, 808, 813, 820, 846-8, 853, 863, 932, 938).

Διὰ τὴν ζώην καὶ τὴν ὑπόστασιν τῆς Ἐκκλησίας μεγάλην σημασίαν ἔχουν ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐμπειρία (σ. 17), ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἢ κανονικὴ συνείδησις (σελίδες 10, 50, 52, 97, 459, 484, 493, 519, 528, 535-6, 708-9, 741, 760, 773, 846-, 863, 867, 929, 940, 942), ἡ ἐκκλησιαστικὴ παράδοσις (σελίδες 50, 566-7). «Γενέθλια ὁμῶς ἡμέρα τῆς Ἐκκλησίας ὑπῆρξε ἡ Πεντηκοστὴ» (σ. 33).

Μεγάλην ἔκτασιν καλύπτουν, ὅπως διαφαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ σχεδιάγραμμα, τὰ ὅσα ἀναφέρονται εἰς τὸν συνοδικὸν θεσμόν μέσα στὴν Ἐκκλησίαν (σελίδες 42, 190-, 279-, 302-, 413-, 518-, 579, 604-, 638-659, 669, 675, 685, 693, 698-9, 706, 708-, 739, 750-, 764-, 788-806-812, 814, 826, 845, 863-, 867-883, 897-,), μὲ τὴν μελέτην τοῦ ὁποίου ἡσχολήθη ἔκτενῶς καὶ ἐπισταμένως ὁ Βλάσιος Ἰω. Φειδᾶς.

Τὸ ὄνομα τῆς πλησίον τῆς ἀρχιεπισκοπῆς ΚΠόλεως εὐρισκομένης μητροπόλεως, τὸ ὁποῖον ἀναγινώσκεται ὡς Δέρκος, Δέρκοι, Δέλκος καὶ Δελία, ἀναφέρεται ὡς τὰ Δέρκα (σελίδες 694, 723). Ἴδε: Σταυριδίου Βασιλείου Θ., *Αἱ Μητροπόλεις Χαλκηδόνος, Δέρκων καὶ Πριγκηποννήσων*, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 142.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

α) Τὰ ὅσα γράφονται εἰς τὰς σελίδας αὐτὰς δίνουν μίαν γενικὴν μόνον εἰκόνα ἀπὸ τὸν πλοῦτον τῶν παρατιθεμένων ὑπὸ τοῦ συγγραφέως.

β) Αἱ παραπομπαὶ εἰς σελίδας δὲν εἶναι ἐξαντλητικαὶ ἀλλὰ ἐπιλεκτικοῦ χαρακτήρος.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ἡ ἐμφάνισις τοῦ τόμου Α', μὲ τὸν τίτλον *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία (Αἰῶνες Α'-Θ')* τοῦ καθηγητοῦ Βλασίου Ἰω. Φειδᾶ, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν συμφωνεῖ κανεὶς μὲ ὅλας τὰς ἀπόψεις τοῦ συγγραφέως, ἀποτελεῖ ἕνα σημαντικὸν γεγονός καὶ ἕνα σταθμὸν εἰς τὰ παρ' ἡμῶν θεολογικὰ γράμματα τῆς τελευταίας δεκαετίας τοῦ Κ' αἰῶνος. Τὸ ὄνειρον κάθε ἀκαδημαϊκοῦ διδασκάλου εἶναι αὐτό, νὰ ἴδῃ δηλαδὴ τὰ διδασκτικὰ αὐτοῦ ἔγχειριδια λαμβάνοντα ἐν καιρῷ τὴν τελικὴν αὐτῶν μορφήν καὶ δημοσιεύμενα. Ἐγχείρημα βεβαίως ὄχι εὐκόλον. Κάτι τὸ ὁποῖον δὲν βλέπουν πραγματοποιούμενον, διὰ διαφόρους λόγους, ὅλοι οἱ διδάσκοντες εἰς τὰ Παν/μια.

Εὐχομαι ἡ προσφορὰ αὕτη τοῦ ἐκλεκτοῦ συναδέλφου, ἡ ὁποία ὑπῆρξε καρπὸς συντόνου μακροχρονίου μελέτης καὶ κριτικῆς ἐρεῦνης, γραφεῖσα μετὰ τοσαύτης προσοχῆς, τῆς δεούσης ἐπιστημονικῆς δεξιότητιος καὶ τοῦ ἀναλόγου γλωσσικοῦ πλοῦτου, νὰ ὀλοκληρωθῇ σύντομα μὲ τὴν ἐμφάνισιν καὶ τοῦ τόμου Β' τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας του (Αἰῶνες Γ'-Κ').

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Στυλιανοῦ Γ. Παπαδοπούλου, *Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, Σπουδὴ τοῦ Βίου καὶ τοῦ Ἔργου του*, Ἀθήνα, 1991, σελίδες 203.

Περιεχόμενα, σελίδες 11-14. Αἱ ἀκολουθοῦσαι ὑποδιαίρεσις ὑποδεικνύουν

τὰ κύρια σημεῖα ἀπὸ τὸν βίον καὶ τὴν δρᾶσιν τοῦ τιμωμένου ἀγίου πατρὸς.

Πρόλογος, σελίδες 9-10.

Βοηθητικὰ Σημειώματα, σελίδες 15-22. Μεταξὺ αὐτῶν: Σχεδιάγραμμα Ἐπιγραμματικὸ τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσεως τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου, σελίδες 17-22.

Α. Οἱ γονεῖς τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου, σελίδες 23-34. Β. Γέννηση καὶ σπουδὲς τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου (329/30-357), σελίδες 35-48. Γ. Στὴν Ναζιανζό, σελίδες 49-72. Δ. Ἐπίσκοπος Σασίμων, σελίδες 73-96. Ε. Στὴν Κωνσταντινούπολη, σελίδες 97-130. Στ. Ἀναγνώριση τοῦ Γρηγορίου ἀπὸ τὸν Μ. Θεοδοσίω, σελίδες 131-141. Ζ. Κανονικὴ ἐνθρόνιση τοῦ Γρηγορίου καὶ προεδρία τῆς Β' Οἰκουμένης Συνόδου, σελίδες 142-164. Η. Παραίτηση ἀπὸ θρόνου καὶ προεδρία. Ἀναχώρηση ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, σελίδες 165-182. Θ. Ἐπιστροφή στὴν γενέτειρα, σελίδες 183-203.

Ὁ πατρολόγος καθηγητῆς τοῦ παν/μίου Ἀθηνῶν Στυλιανὸς Γ. Παπαδόπουλος συνεχίζει μὲ τὸ ἰδιαίτερον αὐτοῦ ὕφος, μὲ πνεῦμα κριτικὸν ἀλλὰ καὶ μὲ ἐνθουσιασμόν, τὴν συγγραφικὴν του δραστηριότητα. Αὐτὴ ἀναφέρεται εἴτε εἰς ἐργασίας γενικῆς φύσεως, ὅπως εἶναι τὸ δίτιμον μέχρι σήμερον ἐγχειρίδιον τῆς πατρολογίας του (Ἀθῆναι, Α' 1977, Β' 1990) εἴτε καὶ εἰς ἰδιαίτερα ἀντικείμενα ὅπως εἶναι τὸ παρὸν δημοσίευμα. Τὰ ἰδιαιτέρου χαρακτῆρος ἔργα του περιστρέφονται γύρω ἀπὸ πρόσωπα, ἱστορικὰ γεγονότα ἢ καὶ ἄλλα θέματα, δυνάμενα νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς σοβαρὰ εἰς τὸ εἶδος των.

Ὁ πρόλογος (σελίδες 9-10) εἰς τὴν συντομίαν του μᾶς εἰσάγει ἄνετα εἰς τὸν τρόπον τῆς ἐργασίας τοῦ συγγραφέως.

«Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος (329/330-390) εἶναι ὁ ἐπιφανέστερος, ὁ «ἄριστος», Θεολόγος τῆς Ἐκκλησίας, μετὰ τὸν Εὐαγγελιστὴ Ἰωάννη...».

Ἡ παρούσα μελέτη, μὲ τὴν εὐκαιρία ἐορτασμοῦ τῶν 1600 ἐτῶν ἀπὸ τὴν κοίμησιν τοῦ ἱεροῦ ἀνδρα (390-1990), σκοπὸ ἔχει, ἐξονυχίζοντας τὶς παντὸς εἶδους σχετικὰς ἱστοριοφιλολογικὰς πηγὰς τοῦ Δ' αἰῶνα καὶ σταθμίζοντας τὴν πλούσια σύγχρονη βιβλιογραφία, νὰ ἐρευνήσῃ λεπτομερῶς τὴν ἱστορικὴ πορεία τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου, σὲ ὅλες τὶς φάσεις –κατὰ τὸ δυνατό– καὶ σὲ ὅλες τὶς δημιουργικὰς στιγμὰς, σ. 9.

Ὁ συγγραφεὺς τὰς σχετικὰς ἱστοριοφιλολογικὰς πηγὰς τὰς ἐντάσσει μέσα εἰς τὸ κείμενον, εἴτε καὶ τὰς ὑποσημειώσεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀξίαι προσοχῆς. Ἡ σύγχρονη βιβλιογραφία ἀνάγεται κυρίως εἰς ἔργα νεώτερα, ξένων συγγραφέων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν χώρον μας, τῶν Στυλιανοῦ Γ. Παπαδοπούλου, σελίδες 16, 205, δαφιλῶς ἐντὸς κειμένου, Κωνσταντίνου Μπόνη, σελίδες 24, 47, 54, 132, Παναγιώτου Χρηστοῦ, σελίδες 59, 67, 203, Ἀγγιᾶλου/Κπόλεως Βασιλείου Γ' Γεωργιάδου, σ. 107, Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ἀθηνῶν, σ. 142, Μύρων/Ἐφέσου Χρυσοστόμου Κωνσταντινίδου, σ. 145, Βασιλείου Θ. Σταυρίδου, σ. 145, Ἡλιουπόλεως Γενναδίου, σ. 150, Γεωργίου Σωτηρίου, σ. 150, Κυδωνιῶν Ἀγαθαγγέλου, σ. 191.

Ὁ καθηγητῆς/συγγραφεὺς, κάτοχος τοῦ θεματός του καὶ τῆς ὡς ἄνω βιβλιογραφίας, παραθέτει τὰς προσωπικὰς του γνώμας ἢ καὶ παραπέμπει εἰς τοὺς ἐδικούς, διὰ νὰ συμφωνήσῃ ἢ καὶ ἀποκρούσῃ αὐτούς. Ἐμφανίζεται ἐξονυχιστικὸς διὰ τὰς χρονολογίας, κατερχόμενος καὶ εἰς τὰς ἐλαχίστας λεπτομερείας των.

Ὡς πρὸς τὰς προσωπικὰς του γνώμας, χρησιμοποιεῖ τὰς ἀναλόγους ἐκφράσεις, ὅπως: συμπεράσματα, σελίδες 37, 38, ὑπόσημ. 18, 202, βάσει ἐπιχειρημάτων, σ. 50, φρονούμε, σελίδες 101, 175, κατὰ τὴν γνώμη μας, σ. 120, ἀσφαλῶς, σ. 201.

Καὶ διὰ τὰ μὴ δυνάμενα ὅπως ἀποδειχθοῦν, νομίζουμε, σελίδες 33, 61, μᾶλλον, σελίδες 36, 71, 121, ὑποθέτουμε, σελίδες 38, 47, 143, 165, 181, 191, ἴσως, σ. 39, ἄγνοια καὶ τὰ ἀνάλογα ῥήματα, σελίδες 98-99, 110, 157, 201, χωρὶς λύση πρόβλημα, σ. 98, ὑποσημ. 4, ἀδυνατοῦμε, σ. 157, ὅπως φαίνεται, σ. 203.

Τὰ διὰ πρώτην φορὰν σημειούμενα, σελίδες 55-56, 67, 116, 191, 194.

Ἄξια σημειώσεως εἶναι τὰ ὅσα λέγονται, πάντοτε ἀπὸ πλευρᾶς ἱστοριοφιλολογικῆς, διὰ τὸν ἐπισκοπικὸν οἶκον καὶ ναὸν τῆς ΚΠόλεως, διὰ τοὺς ναοὺς τῆς ἁγίας Σοφίας, τῆς ἁγίας Εἰρήνης καὶ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων (σελίδες 136-137, 149-150, 162-164, 176, 182). Μέσα εἰς τὰ ἀνάλογα χρονικὰ πλαίσια τῆς βιβλιογραφίας τοῦ συγγραφέως, ἐὰν ἐπετρέπετο, θὰ ἦτο ἴσως δυνατὸν ὅπως παραπέμψωμεν καὶ εἰς τὴν ἐργασίαν τοῦ συναδέλφου: Πασαδαίου Ἀριστείδου, *Ὁ Πατριαρχικὸς Οἶκος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου*, Θεσσαλονίκη, 1976.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀπάντησις ποῦ δίδει ὁ ἴδιος εἰς τὸ ἐρώτημά του: «Γ', 2. Θὰ γίνῃ ἀναχωρητῆς ἢ θὰ δράσει στὸν κόσμος;» (σελίδες 50-53) ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος καὶ ἡ κατακλείς τοῦ βιβλίου (σελίδες 202-203). «Ἐτσι, χωρὶς, ὅπως φαίνεται, τιμὲς καὶ κοσμοσυρροὴ τελείωσε καὶ τάφηκε ὁ ἄνθρωπος, μὲ τὴν θεολογία τοῦ ὁποίου ζεῖ καὶ θὰ ζεῖ ἡ Ἐκκλησία». Τόπος κοιμήσεως «Ἀριανζὸς ἢ Καρβάλη βέβαια». Χρόνος κοιμήσεως, «ἄρα τὸ 390».

Τὸ βιβλίον αὐτό, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἰδιαίτεραν θέσιν, ποῦ κατέλαβεν ἡδὴ εἰς τὸν κλάδον τῆς πατρολογίας, ἀσφαλῶς ἔχει καὶ τὴν ἀρμόζουσαν θέσιν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν οἰκουμενικῶν πατριαρχῶν.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Σπυριδωνος Δημ. Κοντογιάννη, *Τὸ Σιναιτικὸν Ζήτημα (ΙΣΤ'-ΙΘ' Αἰῶνες)*, Ἀθῆναι 1987, σελίδες 421.

Ἐναίσιμος ἐπὶ διδακτορία διατριβή, ὑποβληθεῖσα εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐνεκρίθη κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 8ης Ὀκτωβρίου 1985.

Ὁ συγγραφεὺς προτιμᾷ τὸν τίτλον «ζήτημα», ἐνῶ εἰς ἄλλα μέρη τοῦ βιβλίου του τὸν ἀντικαθιστᾷ μὲ τοὺς ὄρους «πρόβλημα» καὶ «ἔριδες» (σελίδες 335-9).

Πρόλογος, σελίδες 9-12.

Εἰσαγωγή, σελίδες 13-50.

ΚΕΦ. Α'. Ἡ πρώτη περίοδος τῶν συγκρούσεων κατὰ τὸν ΙΣΤ' ΚΑΙ ΙΖ' ΑΙΩΝΑ, σελίδες 51-146. 1. Ἐπὶ τῶν Ἀρχιεπισκόπων Λαυρεντίου, Ἰωάσαφ καὶ Ἀνανίου, σελίδες 51-107. 2. Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ καὶ Κανονικὴ Ἐκτίμησις τῶν Ἐρίδων, σελίδες 108-146.

ΚΕΦ. Β'. Ἡ κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα ἀνακίνησις τοῦ Σιναιτικοῦ Ζητήματος, σελίδες 147-241. 1. Τὸ Ζήτημα τῆς Ἐκλογῆς Κυριλλοῦ τοῦ Βυζαντίου, σελίδες 147-173. 2. Ἡ Ἀρχιεπισκοπεία καὶ ἡ Ἐκθρόνισις τοῦ Κυριλλοῦ, σελίδες 174-197. 3. Ἡ ἐπὶ Ἀρχιεπισκόπου Καλλιστράτου Ἀποκατάστασις τῆς Εἰρήνης καὶ Διευθέτησις τοῦ Ζητήματος, σελίδες 197-241.

ΚΕΦ. Γ'. Ὁ Πορφύριος Α' καὶ τὸ Σιναιτικὸν Ζήτημα, σελίδες 242-333. 1. Ἡ Δράσις τοῦ Πορφυρίου κατὰ τὴν πρὸ τῆς Ἀρχιεπισκοπείας Περίοδον, σελίδες 242-260. 2. Ἡ Δράσις τοῦ Πορφυρίου ὡς Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ, σελίδες 261-284. 3. Ἡ Σύγκρουσις πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας, σελίδες 285-326. 4. Τὸ Ἀμπετειακὸν Ζήτημα, σελίδες 327-333.

Ἐπιλεγόμενα, ἑλληνιστὶ - ἀγγλιστὶ, σελίδες 335-346.

Πηγαὶ καὶ βοηθήματα, σελίδες 349-385.

Εὐρετήριον, σελίδες 387-412.

Πίναξ Περιεχομένων, σελίδες 413-4.

Ἔργα τοῦ ἰδίου, σελίδες 415-421.

Ἡ γλώσσα τοῦ κειμένου εἶναι ἡ καθαρεύουσα. Αἱ ὑποσημειώσεις ἀκολουθοῦν τὴν ἀνιούσαν συνεχῆ ἀρίθμωσιν καὶ φθάνουν τὸν ἀριθμὸν 730. Εἰς πολλὰς περιπτώσεις αἱ ὑποσημειώσεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον βιβλιογραφικοῦ χαρακτήρος, ξεπερνοῦν εἰς ὄγκον τὸ κύριον μέρος τῆς διατριβῆς. Ἡ ἐργασία ἐμπεριέχει εἰς τὰς παραπομπὰς σημαντικὰ ἐγγραφα, συναντώμενα ἐντὸς κειμένων καὶ εἰς τὰς ὑποσημειώσεις.

Ὡς πρὸς τὰς πηγὰς καὶ τὰ βοηθήματα. Ὁ λέκτωρ τοῦ παν/μίου Ἀθηνῶν Σπυριδίων Δημητρίου Κοντογιάννης διὰ τὰς πρώτας ἐχρησιμοποίησε τὰ ἀρχεῖα τῆς μονῆς Σινᾶ καὶ τῶν μετοχιῶν αὐτῆς, τῶν πατριαρχείων Ἱεροσολύμων, Ἀλεξανδρείας, κ.ἄ. (σελίδες 9, 332) καὶ ἀπέβλεψεν εἰς «τὴν συγκέντρωσιν, κατάταξιν καὶ ἀξιολόγησιν τοῦ ἀνεκδότου ἀρχιερακοῦ ὑλικοῦ» (σελίδες 9, 332). «Ἡ ἀναφορὰ εἰς ἀνέκδοτα ἐγγραφα ἐπὶ τοῦ Σιναϊτικοῦ ζητήματος συνδέεται καὶ πρὸς τὴν ἐπιχειρήσασαν αὐτῶν εἰς εἰδικὸν τόμον, ὁ ὁποῖος θὰ ἀκολουθήσῃ» (σ. 9).

Ὁ συγγραφεὺς, ὁ ὁποῖος ἔχει ἰδιαιτέραν ἐπίδοσιν εἰς τὸ βιβλιογραφικὸν ἔργον, χρησιμοποιεῖ πλουσίαν βιβλιογραφίαν, τὴν ἰδικὴν του καὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημόνων, συναντωμένην ἐντὸς κειμένου, εἰς τὰς ὑποσημειώσεις καὶ τὸ εἰδικὸν κεφάλαιον εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου, ἀρκετὰ ἐκτενῆς (σελίδες 349-385). Καὶ ἂν ἀκόμη παρασυρθῆ κανεὶς ἀπὸ τὸν πειρασμόν, δὲν τολμᾷ νὰ προσθέσῃ καὶ ἄλλα δημοσιεύματα. Ὁ συγγραφεὺς ἀκολουθεῖ μετὰ πολλῆς προσοχῆς καὶ τυπικότητος τοὺς ἐπὶ τούτῳ κανόνας. Δὲν γνωρίζω ἐὰν θὰ ἦτο καλῆτερον ἢ τετάρτη ἐργασία τοῦ Γερμανοῦ Σάρδεων, *Συμβολὴ εἰς τοὺς Πατριαρχικοὺς Κατάλογους ΚΠόλεως...*, τόμοι I-II, ΚΠολις 1938, ἡ ὁποία εἶναι ἀνάπτυκτον ἀπὸ τὴν πρώτην, νὰ ἐτίθετο εἰς τὴν πρώτην ὡς ἀνάπτυκτον (σ. 357). Τὸν ἴδιον συγγραφέα τὸν παρουσιάζει κατὰ δύο διαφορετικοὺς τρόπους, ὅπως ἐμφανίζεται κατὰ τὴν ἐκδοσὶν τῶν βιβλίων του. Ὁ Ἐμμανουὴλ Μεσημβρίου εἶναι τὸ αὐτὸ πρόσωπον πρὸς τὸν Καρπάθιον Ἐμμανουὴλ (σελίδες 360, 362).

Ἀκόμη καὶ πρὸ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ πονήματος τούτου, τὸ σχεδιάγραμμα μᾶς εἰσάγει, ὀλίγον ἢ πολὺ, εἰς τὸ κύριον μέρος. Τοῦτο εἶναι καθαρῶς ἱστορικοῦ χαρακτήρος καὶ ἀκολουθεῖ τοὺς κανόνας τῆς κριτικῆς καὶ ἱστορικῆς ἐρεῦνης.

Ἡ εἰσαγωγή (σελίδες 13-50) μᾶς ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἐμφάνισιν καὶ τὴν ἰδρυσιν τῆς ἱεράς μονῆς τοῦ Σινᾶ, τῆς αὐτοδεσπότου καὶ ἀνεξαρτήτου, καὶ παράλληλα τῆς ἐπισκοπῆς Φαρᾶν καὶ Ραιθῶ (Δ' αἰών, σ. 13), ἡ ὁποία ἀνυψώθη εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Σιναίου, αὐτόνομον, τελούσαν ὑπὸ τὸ πατριαρχεῖον Ἱεροσολύμων (σελίδες 48-49). Ἡ ἐξιστόρησις φθάνει μέχρι τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος.

Ἀκολουθεῖ τὸ κύριον μέρος (ΙΣΤ'-Κ' αἰῶνες, σελίδες 51-333), εἰς τρία κεφάλαια, μὲ πρωτεργάτας τοὺς κατὰ καιροὺς ἀρχιεπισκόπους καὶ ἐν ταῦτῳ ἡγουμένους Σινᾶ. Ὁ ἀναγνώστης παρακολουθεῖ κατὰ σειρὰν τούτους. Ἴσως θὰ ἦτο καλὸν δι' αὐτὸν καὶ ἐξυπηρετικὸν ἐὰν παρετίθετο κάπου εἰς τὸ βιβλίον ἓνας ἐπισκοπικὸς κατάλογος τῆς ἐπισκοπῆς / ἀρχιεπισκοπῆς ταύτης, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον.

Τὸ σιναϊτικὸν ζήτημα ἢ πρόβλημα ἢ αἱ ἐριδες ἔχουν ὡς ἀντικείμενον κυρίως τὰς σχέσεις ὀρισμένων ἀρχιεπισκόπων / ἡγουμένων Σινᾶ (ἢ τῆς μονῆς, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ εἰς τὸ Κάϊρον σιναϊτικοῦ μετοχίου) πρὸς τοὺς πατριάρχας Ἱεροσολύμων καὶ Ἀλεξανδρείας (ἀμέσως) καὶ περαιτέρω ΚΠόλεως (λόγῳ τῶν

πρεσβειῶν τιμῆς τοῦ τελευταίου) ἀλλὰ παρεπιπτόντως καὶ πρὸς ἄλλας ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας (Ἀντιοχείας, Ρωσίας κ.λπ.), τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης καὶ πολιτικὰ καθεστῶτα (τὴν ὀθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν, τὴν Αἴγυπτον, τὴν Ρωσσίαν, τὴν Ἑλλάδα, κ.λπ.). Νομίζω ὅτι μετὰ πολλῆς προσοχῆς τοποθετεῖται εἰς τὰ ὀρθὰ πλαίσια τοῦ τοῦ ζήτημα τοῦτο ὑπὸ τοῦ συγγραφέως εἰς τὸν πρόλογόν του (σελίδες 9-10).

Ἐκτὸς τοῦ ἱστορικοῦ καὶ κριτικοῦ χαρακτήρος, ἡ διδακτορικὴ αὕτη διατριβὴ φέρει καὶ βιογραφικὸν τόνον, πάντοτε βέβαια μὲ ἀπόκλιση πρὸς τὰ διαδραματιζόμενα γεγονότα. Τόσον διὰ τοὺς πρωτεργάτας ὅσον καὶ διὰ τὰ ἄλλα πρόσωπα, ποὺ συναντῶνται εἰς αὐτὴν, ὁ συγγραφεὺς δὲν παραλείπει νὰ παρουσιάσῃ καὶ τὴν ἀνάλογον δι' ἓνα ἕκαστον βιβλιογραφίαν. Ἐτσι ὁ ἐνδιαφερόμενος ἀναγνώστης ἤμπορεῖ ἄνετα καὶ εὐκόλα νὰ πληροφορηθῇ τὰ κατ' αὐτοὺς. Ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν Θεόφιλος (1862-1873) ἀποκαλεῖται καὶ μητροπολίτης Ἑλλάδος (σελίδες 189-190).

Ὁ συγγραφεὺς προβαίνει εἰς τὸ ἔργον τῆς διορθώσεως (ἐσφαλμένων ὅπως λέγει) ἀπόψεων ἄλλων συγγραφέων (σελίδες 43, 91, 113, 138, 268, 332). Μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἐσωτερικῆς διορθώσεως τῆς ὕλης τοῦ ἀναφέρεται, τόσον πρὸς τὰ ἐπόμενα (σελίδες 41, 49-50, 67, 73-, 99-100, 123, 204, 319) ὅσον καὶ τὰ προηγούμενα (σελίδες 112, 115, 120, 123-, 200, 242, 259-, 317, 327, 331). Σημειῶνει τὰ νέα ἢ τὰ διὰ πρώτην φορὰν συμβαίνοντα (σελίδες 51, 319, 601). Μερικαὶ ἐπαναλήψεις ἢ τὰ συμπεράσματα ἐντὸς κειμένων καὶ εἰς τὰ ἐπιλεγόμενα (σελίδες 26 καὶ ἀλλαχοῦ, 156-, 197, 279-, 335-9) βοήθοῦν κατὰ πολὺ τὸν ἀναγνώστην.

Τὰ ὅσα λέγονται περὶ τῶν μετοχιῶν, γενικῶς καὶ ἰδιαίτερος τῆς μονῆς τοῦ Σινᾶ: τοῦ Καίρου (σελίδες 122-3, 224, 259-, 288-) καὶ τῆς Ἀμπετείου Σχολῆς, (σελίδες 250-1, 327-,), τῆς ΚΠόλεως τοῦ Τιμίου ἢ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου ἐν Βαλατᾶ (σελίδες 138, 142-3, 153, 224, 258-, 287), τῆς Σμύρνης (σελίδες 253-4) εἶναι ἄξια σημειώσεως. Τὸ τῆς Κ/πόλεως:

«Ἡ Ἐκκλησία αὕτη τοῦ Τιμίου Προδρόμου “ἔξωθεν τῆς τοῦ Παλατᾶ πύλης” εὐρισκομένη, ἀνηγέρθη κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἰδ' αἰῶνος καὶ κατέστη ἐνοριακὸς ναὸς περὶ τὰ τέλη τοῦ ἰστ' αἰῶνος (1583 καὶ 1593). Ἀπετεφρώθη περὶ τὸ 1640. Βραδύτερον ἠγοράσθη παρὰ τοῦ πλουσίου φιλανθρωποῦ Μανωλάκη Καστοριανοῦ, ὁ ὁποῖος ἀφοῦ τὴν ἀνεκαίνισε, περὶ τὸ 1680, τὴν “ ἀφιέρωσεν εἰς τὸ Σίναιον ὄρος” τὸ 1986» (σ. 138, ὑποσ. 238).

Σήμερον μὲ τὰ ἀνακαινιστικὰ ἔργα, ποὺ ἐγένοντο εἰς τὸν Κεράτειον τῆς Πόλεως, τὸ σύμπλεγμα καὶ μνημεῖον τοῦτο δεσπόζει εἰς τὴν γύρω περιοχὴν. Χρηζέει ὁμως μᾶς ἐκ βάθρων ἀνακαινίσεως, ἢ ὅποια ἐλπίζομεν σύντομα νὰ γίνῃ. Πρόεδρος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπιτροπῆς εἶναι ὁ μητροπολίτης Λαοδικείας Ἰάκωβος, τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, ὅστις ἰδιαίτερος μεριμνᾷ καὶ φροντίζει διὰ τὸ μέτοχον τοῦτο.

Ὁ λέκτωρ τοῦ παν/μίου Ἀθηνῶν Σπυρίδων Δ. Κοντογιάννης, μὲ τὴν διδακτορικὴν ταύτην διατριβὴν, τὰς ἄλλας ἐργασίας καὶ τὰς ἐπιμελεῖα αὐτοῦ ἐμφανισθείσας μελέτας περὶ τῆς μονῆς τοῦ Σινᾶ, ἤνοιξεν ἓνα νέον δρόμον εἰς τὰς περὶ τῆς μονῆς ταύτης σπουδὰς καὶ ἐρεῦνας. Εὐχομαι ἐπιτυχίαν εἰς τὰς περαιτέρω ἐπιδόσεις του.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Ἀποστόλου Δ. Δανιηλίδου, *Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Βαρθολομαῖος ὁ Α'*, Κατερίνη: Τέρτιος, 1992, σελίδες 174, Φωτογραφία: Δ. Παλαβίδη - Ν.

Μαγγίνα. Βιβλιοκρισία εἰς ἄλλο δημοσίευμα τοῦ συγγραφέως ὑπὸ τοῦ γρά-
φοντος, Ἐκκλησία 68 (1991) 407-409.

Ὁ ὑπογραμματεὺς τῆς ἱερᾶς συνόδου τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου διάκονος Ἀπόστολος Δ. Δανηλίδης, μετὰ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ ἀπὸ Χαλκηδόνος Βαρθολομαίου εἰς οἰκουμενικὸν πατριάρχην τὴν 22αν Ὀκτωβρίου 1992, ἐξέδωκεν ἕνα κομψὸν τόμον, περιέχοντα μίαν σύντομον βιογραφίαν τοῦ νέου πατριάρχου, ὅλας τὰς συναφεῖς πληροφορίας τοῦ ὡς ἄνω γεγονότος, ὡς καὶ τὰ σχετικὰ κείμενα. Τοῦτο ἐγένετο εἰς παρομοίας περιπτώσεις καὶ προηγουμένως, εἴτε ἀπὸ ἄτομα εἴτε ἀπὸ τὰ ἐπίσημα πατριαρχικὰ περιοδικά. Τὰ κείμενα ταῦτα διὰ τοὺς πατριάρχας ἀπὸ τοῦ 1860 μέχρι τοῦ ΚΠόλεως Δημητρίου (1972-1991) τὰ ἀνευρίσκει κανεὶς εἰς τὴν δίτομον ἐργασίαν τοῦ Σταυρίδου Βασιλείου Θ., *Οἱ Οἰκουμενικοὶ Πατριάρχαι, 1860 - Σήμερον*, 2 τόμοι, Θεσσαλονίκη, 1977-1978.

Ἡ ὅλη πλοκὴ τοῦ βιβλίου φέρει πανηγυρικὸν τὸν χαρακτήρα, ἐφόσον καὶ τοῦτο προβάλλει εἰς τὴν λαμπρότητά του ἕνα εὐφρόσυνον γεγονός, τὴν νέαν πατριαρχίαν.

Πρόλογος, σελίδες 7-8. Εἰς τὸν τίτλον, ἐδῶ καὶ εἰς ἄλλα μέρη τοῦ ἔργου ὁ συγγραφεὺς ἀριθμεῖ τὸν πατριάρχην Βαρθολομαῖον Α', ἐνῶ εἰς ἄλλα μέρη τὸν ὀνομάζει ἀπλῶς Βαρθολομαῖον (σ. 38), ὅπως καὶ τὸν προκάτοχόν του Δημήτριον ἄνευ προσδιορισμοῦ (σ. 9). Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἄς ἐπιτραπῆ εἰς τὸν σημειοῦντα τὰς γραμμὰς ταύτας ὅπως ἀναφερθῆ εἰς τὴν ὡς ἄνω ἐργασίαν του.

«Οἱ πατριάρχαι ἐγνωρίζοντο διὰ τοῦ οἰκογενειακοῦ ἐπωνύμου ἢ ἐπιθέτου τινὸς διδομένου εἰς αὐτοὺς, εἴτε ἐκ τῆς ἐπαρχίας, ἐξ ἧς προήρχοντο. Ἀργότερον, κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, ἤρχισεν ἐξ ἐπιδράσεως δυτικῆς νὰ χρησιμοποιῆται καὶ παρ' ἡμῖν ἡ ἀριθμητικὴ διάκρισις αὐτῶν...»

Προκειμένου περὶ πατριάρχου τινός, τοῦ ὁποίου δὲν ὑπάρχει εἰσέτι ὁ ὀνόνημος, καλὸν θὰ εἶναι νὰ ἀποφεύγηται ἡ χρῆσις τοῦ ἀριθμοῦ Α', ἐφόσον δὲν ὑπάρχει πρὸς διάκρισιν ἢ διαστολὴν ὁ Β'», I (1977) 35.

Ὁ συγγραφεὺς ἀριθμεῖ τὸν ΚΠόλεως Βαρθολομαῖον «ὡς 270ὸν Ἐπίσκοπον τῆς Βασιλίδος τῶν Πόλεων» (σ. 7).

Κεφ. Α'. Βιογραφικὰ τοῦ Πατριάρχου, σελίδες 9-18. Ὁ ὑπογραμματεὺς τῆς ἱ. συνόδου παρουσιάζει τὴν βιογραφίαν τοῦ νέου πατριάρχου μέχρι τῆς εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἀνάδοῦ του. Ἀλλὰ καὶ μετέπειτα διὰ φωτογραφιῶν ἀναφέρεται εἰς γεγονότα τῆς πατριαρχείας του (Ἔτος πρῶτον).

α') Ἡ συνάξις τῶν προκαθημένων τῶν κατὰ τόπους ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, Κυριακὴ τῆς Ὀρθοδοξίας, 15 Μαρτίου 1992 (σ. 137).

β') Ἡ εὐλογία τοῦ ἁγίου μύρου, Μεγάλῃ Ἑβδομάτῃ 1992 (σελίδες 141-142).

Ὁ πατριάρχης ΚΠόλεως Βαρθολομαῖος, ὡς μητροπολίτης Χαλκηδόνος, ἐξημέματι προεδρεύων τῆς ἐνδημούσης συνόδου (2-22 Ὀκτωβρίου 1991) καὶ ὡς ΚΠόλεως (22 Ὀκτωβρίου μέχρι τῆς μετατροπῆς τῆς συνόδου ταύτης εἰς τακτικὴν δωδεκαμελῆ τοιαύτην), σ. 25 καὶ ἐξῆς.

Ἐνδεικτικῶς ἀναφέρονται ὠρισμένα δημοσιεύματα τοῦ πατριάρχου, τοῦ λογίου, ἐπιστήμονος, ἱεροκήρυκος καὶ συγγραφέως, πρὸ τῆς ἀνάδοῦ του εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, αὐτοτελῆ, εἰς περιοδικά, εἰς τιμητικοὺς τόμους καὶ ἀλλαχοῦ, 21 τὸν ἀριθμὸν, μὲ τοὺς τίτλους των. Καὶ ὁ γράφων, βιογραφῶν τὸν Χαλκηδόνος Βαρθολομαῖον, παραθέτει 16 τὸν ἀριθμὸν δημοσιεύματα τοῦτου. Ἰδε: Σταυρίδου Βασιλείου Θ., *Αἱ Μητροπόλεις Χαλκηδόνος, Δέρκων καὶ*

Πριγκηποννήσων, Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, Θεσσαλονίκη, 1991, σελίδες 134-137.

Καλὸν θὰ εἶναι ὅπως καταρτισθῆ ἕνας πλήρης, κατὰ τὸ δυνατόν, κατάλογος τῶν δημοσιευμάτων τοῦ καὶ συγγραφέως πατριάρχου ΚΠόλεως Βαρθολομαίου Ἀρχοντῶνῃ καὶ ἐκδοθῶν ταῦτα εἰς ἕνα ἢ καὶ περισσοτέρους τόμους.

Ὁ πατὴρ Ἀπόστολος Δανηλίδης διὰ τοῦ παρόντος πονήματός του προσφέρει μίαν ἀξίαν λόγου προσφορὰν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν οἰκουμενικῶν πατριαρχῶν καὶ τοῦ νέου πατριάρχου ΚΠόλεως Βαρθολομαίου. Τοιουτοτρόπως δὲ συνεχίζει τὸ συγγραφικὸν του ἔργον, τὸ ὁποῖον εὐχομαι καρποφόρον.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Γεωργίου Τσέτση, Μ. Πρωτοπρεσβυτέρου, *Ἡ ἐνταξις τῶν Ἀγίων στὸ Ἐορτολόγιο*, ἐκδ. «Τέρτιος», Κατερίνη 1991 (;) σσ. 233.

Εἶχα ὑπ' ὄψη μου, καὶ χρησιμοποιοῦσα ὡς τώρα καὶ στὰ μαθήματά μου τῆς Ἀγιολογίας, τὴν παλιὰ ἐκδοσὴ τοῦ βιβλίου: *Ἡ ἐνταξις τῶν Ἀγίων εἰς τὸ Ἐορτολόγιον τῆς Ἐκκλησίας*, Σταμποῦλ 1962, (στὸ ἐξώφυλλο, καὶ 1961 στὸ ἐσώφυλλο τῆς σ. 1) σσ. 87. Τώρα, ἐκεῖνο τὸ «πρωτόλειο» — ἔτσι τὸ χαρακτηρίζει ἡ μετριοφροσύνη τοῦ σ.— ἔγινε, στὴ νέα του ἐκδοσὴ ἀγνώριστο, κυριολεκτικὰ! Ὑστερ' ἀπὸ τριάντα χρόνια, ὁ σ. μᾶς προσφέρει μιὰ συνθετικὴ ἐργασία πᾶνω στὸ καιρὸ αὐτὸ θέμα τῆς Ἀγιολογίας, ὅπως εἶναι ἡ ἐνταξις τῶν Ἀγίων στὸ Ἐορτολόγιο τῆς Ἐκκλησίας (ἡ Ἀναγνώρισις τῶν Ἀγίων, ὅπως τὴν ξέρει ὁ πολὺς κόσμος), μὲ πλήρη ἐνημέρωσιν καὶ κριτικὴν χρῆσιν καὶ παράθεσιν τῆς παλαιότερης καὶ νεώτερης βιβλιογραφίας. Ἡ ἀναχώνευσιν καὶ ἀναδιάρθρωσιν τοῦ παλαιοῦ ὕλικου καὶ ὁ πλουτισμὸς μὲ νέα στοιχεῖα, κἀνοῦν τὸ νέο βιβλίον τοῦ π. Γ. Τσέτση, ὄχι ἀπλῶς ἕνα βοήθημα γιὰ τοὺς εἰδικούς, γιὰ ἕνα χρῆσιμώτατο ἐγχειρίδιον γιὰ κάθε ὀρθόδοξο χριστιανό, πού — πολλὰ φυσιολογικὰ — ἔχει ἀπορίες πᾶνω σ' αὐτὰ τὰ θέματα. Ὁ σ. μᾶς πληροφορεῖ στὸν Πρόλόγόν του (σελ. 10): «Ὁ συνεχὴς ἐμπλουτισμὸς τοῦ Ὁρθοδόξου Ἐορτολογίου μὲ ὀνόματα νέων Ἀγίων, καθὼς καὶ ἡ ἀνθησὴ ἀγιολογικῶν ἐρευνῶν στὴν Ἐκκλησίαν μας κατὰ τὴν τελευταία δεκαετία, μὲ ἐνεθάρρουναν ὅπως ἀναθεωρήσω τὴν ἐναίσιμο αὐτὴ διατριβὴ μου καὶ τὴν ἐκσυγχρονίσω ἐπὶ τῇ βάσει νέων βιβλιογραφικῶν δεδομένων, προσφέροντάς τὴν ὑπὸ τὴν παρούσα βελτιωμένη μορφήν της, στὸ εὐρύτερον ἀναγνωστικὸ κοινόν. Ἐπεξεργαζόμενος τὸ κείμενον, ἀφαίρεσα ὠρισμένα τμήματα τῆς ἀρχικῆς διατριβῆς, συνέπτυξα μερικὰ κεφάλαιά της καὶ προσέθεσα νέα, βασιζόμενος σὲ βιβλία, ἄρθρα καὶ μελέτες, πού στὸ μεταξὺ εἶδαν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος...».

Ἡ νέα καὶ πολλὴν πιδὸ καλαισθητὴ μορφήν τοῦ ἔργου, ἔχει καὶ ἀλλαγὴν στὴ γλῶσσα: ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παραθέματα, ἡ γλῶσσα τοῦ βιβλίου εἶναι μιὰ στρωτῆ, ρέουσα καὶ σχεδὸν λογοτεχνικὴ δημοτικὴ, δίχως ἐκζητήσεις ἢ ἀκρότητες. Ἐπίσης, στὰ «ὑπὲρ» τοῦ βιβλίου εἶναι καὶ τὰ κείμενα—Πράξεις τοῦ Παραρτήματος (σελ. 165–206), ὅπου βρίσκων κανεὶς δειγματοληπτικὰ παλαιότερες καὶ νεώτερες Πράξεις ἀναγνωρίσεως Ἀγίων.

Τὸ νέο βιβλίον τοῦ π. Γεωργίου, τριπλάσιον σχεδὸν σὲ ὄγκον ἀπὸ τὴν πρώτην μορφήν καὶ ἐκδοσὴν, εἶναι μιὰ πολὺτιμη προσφορὰ ὄχι μόνον στὴν ἀγιολογικὴ ἐπιστήμη, ἀλλὰ καὶ στὴν καθόλου πνευματικὴ καὶ λειτουργικὴ ζωὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

Ἄγαμ. Τσελίκια, *Καταγραφή τοῦ Ἀρχείου τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων*, «Δελτίο τοῦ Ἱστορικοῦ καὶ Παλαιογραφικοῦ Ἀρχείου», Ε', Ἀθήνα 1992, σσ. λβ' + 677.

Ἀπὸ τὸ «Μορφωτικὸ Ἴδρυμα Ἐθνικῆς Τραπέζης» καὶ στὴ σειρά τοῦ «Δελτίου» τοῦ Ἱστορικοῦ καὶ Παλαιογραφικοῦ Ἀρχείου ἐξεδόθη ὁ ἀπὸ πολλοῦ ἀναμενόμενος ὀγκώδης αὐτὸς τόμος, ποῦ ὀφείλεται στὸν γνωστὸ παλαιογράφο καὶ ἐρευνητὴ Ἄγαμέμνονα Τσελίκια, ποῦ, μαζὶ μὲ συνεργάτες ἢ μαθητὰς του, ταξίδεψε στὰ Ἱεροσόλυμα ἐπανειλημμένως γιὰ νὰ μᾶς δώσει τὸ πολῦτιμο ὕλικὸ τοῦ τόμου, μὲ τὴ γνωστὴ του εὐσυνειδησία καὶ ἐπιστημοσύνη. Μόνο νὰ ξεφυλλίσαι κανεὶς τὸν τόμο, αἰσθάνεται πόσοι κόποι καὶ πόσος καιρὸς χρειάστηκε γιὰ τὴν ἐρευνα καὶ τὴ συστηματικὴ καταγραφή τοῦ σπουδαιότατου αὐτοῦ Ἀρχείου τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων. Σὲ ἐννιά ἐνόητες ὁ ἀκαταπόνητος παλαιογράφος μᾶς δίνει λεπτομερῶς τίτλους, περιλήψεις κ.λπ. ὄλων τῶν Ἐγγράφων τοῦ Ἀρχείου, μὲ συστηματικὰς ὑποδιαιρέσεις σὲ παραγράφους, τόσο κατατοπιστικὰς, ποῦ ἀποτελοῦν ὑπόδειγμα γιὰ μελλοντικὰς ἀνάλογες ἐργασίαις: I. Οἰκονομικὸ Τμῆμα: Κατάστιχα, II. Οἶκον. Τμῆμα: Λυτά, III. Κτηματικὸ Τμῆμα: Κατάστιχα, IV. Κτημ. Τμῆμα: Λυτά, V. Προσκυνητικὸ Τμῆμα, VI. Διοικητικὸ Τμῆμα: Κώδικες, VII. Διοικ. Τμῆμα: Λυτά, VIII. Τμῆμα Ἀλληλογραφίας, IX. Τμῆμα Εἰδικῶν Ἀλληλογραφίων καὶ Καταλοίων. Ὁ σημαντικὸς αὐτὸς τόμος κλείνει μὲ Λεξιλόγιον ξενικῶν λέξεων, κ' ἓνα πολυσέλιδο καὶ χρησιμώτατο Γενικὸ Εὐρετήριον (σελ. 601-677).

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

Κωνσταντίνου Κ. Παπουλίδη, *Ἁγιορειτικά*, ἐκδ. «Πανσέληνος», Ἄγ. Ὅρος 1993, σσ. 280.

Ὁ κομψὸς καὶ πολὺ καλαίσθητος αὐτὸς τόμος, μικροῦ σχήματος, ποῦ εἶναι τὸ ἔβδομο ἀπὸ τ' «Ἁγιορειτικὰ τετράδια», εἶναι μιὰ συλλογὴ 18 μελετῶν ἁγιορειτικῶν θεμάτων τῆς μεταβυζαντινῆς καὶ νεώτερης ἐποχῆς, ποῦ ὁ συγγραφέας του εἶχε κατὰ καιροῦς δημοσιεύσει σὲ διάφορα ἐπιστημονικὰ περιοδικά: 11 μελέτες στὰ ἑλληνικά, ἕξι στὰ γαλλικά καὶ 1 στὰ ἀγγλικά. Ὁ κ. Κ.Κ. Παπουλίδης, ἀπὸ τοὺς παλαιότερους ἐπιστημονικοὺς συνεργάτες τοῦ Ι.Μ.Χ.Α., ἄλλοτε Καθηγητῆς τοῦ Ρωσικοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ ἁγ. Σεργίου Παρισίων καὶ τέως Διοικητῆς τοῦ Ἄγ. Ὁρους, κινεῖται μὲ μεγάλη ἄνεση στὸν πνευματικὸ καὶ ἱστορικὸ χῶρον τῶν ὀρθοδόξων χωρῶν, τόσο τῶν Βαλκανίων ὅσο καὶ τῆς Ρωσίας, κ' ἔχει δώσει λαμπρὰ δείγματα-βιβλία τῶν μελετῶν καὶ τῶν σπουδῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν εἰδικῶν ἐρευνῶν του στ' ἀρχεῖα καὶ τὶς βιβλιοθήκες τῶν χωρῶν αὐτῶν. Καὶ εἶν' εὐτύχημα, ποῦ ὁ «Πανσέληνος» ἀγκάλιασε μὲ ἀγάπη τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Ἄθω μελετήματα τοῦ συγγραφέα μας καὶ τὰ ἐξέδωκε σ' ἓναν τόμο. Ἔτσι, μπορεῖ κανεὶς, ἀνὰ πάσα στιγμή, νὰ προστρέξει σ' αὐτὰ, ἰδίως ὅταν θέλει νὰ πληροφορηθεῖ γιὰ τὸν Ταρχανιώτη, τὸν Μάξιμο τὸ Γραικό, τὶς σχέσεις τῶν Ρώσων μὲ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ τὸν Ἄθω, τὴ μοναστικὴ ἀναγέννηση τοῦ ιη' αἰῶνος, τὸν Παῖσιο Βελιτοκόφσκι, τοὺς Κολλυβάδες, τὸν ἁγ. Νικόδημο καὶ τὰ ἔργα του, τὸν Ἄθω στοὺς Μακεδονικοὺς ἀγῶνες, τοὺς Ὀνοματολάτρες κ.π.ἄ. Μιὰ χρησιμώτατη ἔκδοσις γιὰ ὄλους τοὺς φίλους τοῦ Ἄθω.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ